

O B S A H

<i>Jaroslav Macháč</i> : Odborná terminologie ve výkladovém slovníku	65
<i>Imrich Kabina</i> : Z ďalších aktuálnych otázok právnej terminológie	76
<i>Eugen Hirschfeld</i> : Základní termíny ve strojírenské technologii	86
<i>Josef Spousta</i> : Příspěvek k pekařské terminologii	94
<i>Ivo Kruliš</i> — <i>Miroslav Roudný</i> : Vývoj názvosloví vnitřního prostoru vysoké pece	105

Diskusie

<i>Ladislav Dvonč</i> : K termínom jednostranné a obojstranné l (l)	108
<i>Ludovít Škodáček</i> : Os, náprava, dvojkoľesie, technická prevádzka železníc	112

Zprávy a posudky

<i>Antonín Tejnor</i> : Slavjanska lingvistična terminologija	116
<i>Miroslav Roudný</i> : Názvosloví stavebních strojů	123
<i>Miroslav Roudný</i> : K vlivu češtiny na bulharské odborné názvosloví	125
<i>Mária Majtánová</i> : Jerzy Kreiner, Słownik etymologiczny łacińskich nazw i terminów używanych w biologii oraz medycynie	126
<i>Jaroslava Krasnická</i> : K tvoření terminologie v taneční folkloristice	127
<i>Gertrúda Tanušková</i> : K vinohradnickej terminológii	128

ČESKOSLOVENSKÝ TERMINOLOGICKÝ ČASOPIS
orgán Československej ústrednej terminologickej komisie
pri Prezídii ČSAV

ROČNÍK III — 1964 — ČÍSLO 2

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED V BRATISLAVE

Hlavný redaktor dr. Ján Horecký, Dr. Sc.

Výkonný redaktor Ivan Masár

Redakčná rada: člen korešpondent ČSAV Jaromír Bělič, dr. Ján Horecký, Dr. Sc., doc. dr. Milan Jelínek, C. Sc., prof. dr. Eugen Jóna, Jaroslav Kuchař, C. Sc., Ivan Masár, dr. Štefan Peciar

Redaktor časopisu Andrej Šumec

Technický redaktor Vladimír Štefanovič

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27. Vychádza raz za dva mesiace. Ročne predplatné Kčs 24,—. Jednotlivé číslo Kčs 4,—. Rozširuje Poštová novínová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo námestie 48, Bratislava. Možno tiež objednať na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Rukopis zadaný v januári, vytlačené v apríli 1964. Vytlačili Polygrafické závody, n. p., závod 2, Bratislava.

Povolené rozhodnutím SNR č. 28204/61. — K-06*41120

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964

Kčs 4.—

ODBORNÁ TERMINOLOGIE VE VÝKLADOVÉM SLOVNÍKU

Jaroslav Machač

V tomto článku se pokouším načrtnout problematiku spojenou se zařazováním a zpracováváním odborné terminologie v jednojazyčném výkladovém slovníku spisovného jazyka tzv. středního typu, jakým je Slovník spisovného jazyka českého (dále SSJČ). Tento slovník a stejně tak i Slovník slovenského jazyka¹ je konkrétní realizací závěrů (zčásti společného) teoretického promýšlení nových úkolů, před kterými stála česká a slovenská lexikografie v souvislosti s proměnami slovní zásoby v nové společenské epoše. Lexikografické diskuse z první poloviny padesátých let, opřené tehdy zejména o zkušenosti české lexikografie ze zpracování akademického Příručního slovníku² a obohacené využitím a aplikací některých prací ruské a sovětské lexikografické školy,³ byly však pouze východiskem k vlastní slovníkářské práci, jejímž plodem jsou oba vycházející slovníky. Teprve v konfrontaci se slovní zásobou, jak ji představuje — ve své relativní úplnosti i omezenosti — příslušný lexikální archiv,⁴ vyvíjejí se a tříbí teoretické zásady, podle nichž je slovník zpracováván, a nabývají definitivnější podoby. Tyto zásady jsou obvykle shrnuty v úvodu nebo v doslovu příslušného slovníku, avšak zpravidla jen velmi stručně a heslovitě, a z velké části zůstávají utajeny a skryty v jeho abecedním mechanismu. Vzhledem k tomu, že oba naše slovníky postoupily ve vydávání již za polovinu a vypracování prvního rukopisu se chýlí ke konci, je užitečné, aby jejich

¹ *Slovník spisovného jazyka českého*, I. A—M, Praha 1960, II. N—Q, Praha 1964; *Slovník slovenského jazyka*, I. A—K, Bratislava 1959, II. L—O, Bratislava 1960, III. P—R, Bratislava 1963.

² *Příruční slovník jazyka českého* (v devíti svazcích), Praha 1935—1957.

³ Srov. zejména *Lexikografický sborník*, Bratislava 1953.

⁴ Lexikální archiv Ústavu pro jazyk český, založený r. 1905, je stále soustavně doplňován. Byl více než spolehlivou materiálovou základnou pro Příruční slovník a v současnosti (již s 11 miliony excerptry) slouží stejně i SSJČ. Současná lexikografie, přihlížející i k jazyku mluvenému, pocituje však jako nedostatek, že je založen jen na excerpci z tištěných textů (beletristických, odborných a publicistických).

autorské kolektivy shrnuly a konfrontovaly výsledky své práce podle jednotlivých hledisek — a to i zcela speciálních — dříve, než se budou orientovat k úkolům novým.⁵ Tento účel mají i naše poznámky k problematice odborné terminologie ve slovníku.

1. Při definování termínu lze se shodnout na dvou podstatných rysech, které jej jako pojmenovací jednotku, odlišují od ostatních (neterminologických) pojmenovacích jednotek, od ostatní slovní zásoby vůbec.⁶ Je to především specifický vymezený význam a specičnost funkce v dorozumivacím styku s omezením na příslušný obor vědecký nebo praktický. Vše ostatní, co se odborným termínům připisuje, lze považovat za vlastnosti více nebo méně závažné a typické jen za určitých okolností — ať už jde o ustálenost (proti menší ustálenosti) nebo jedinečnost (proti častější synonymičnosti ostatních jednotek slovní zásoby) aj. Zde nejde o vyhraněné odlišující znaky, ale spíše jen o relativně podmíněné vlastnosti, anebo dokonce jen o postuláty, jejichž splnění přispívá nebo má přispět k lepšímu fungování odborné terminologie.

S touto specifickou povahou a zvláštním místem odborné terminologie v slovní zásobě vyrovnává se výkladový slovník našeho typu svým způsobem. Podává synchronní průřez celou slovní zásobou v určité etapě jejího vývoje a v celostním obraze slovní zásoby chápe odbornou terminologii jako její složku, do určité míry specifickou a zvláštní, ale zároveň jen jednu — vedle mnoha dalších — a složku dílčí, spojenou s ostatní slovní zásobou řadou vzájemných vztahů různé kvality a po-

⁵ Pokud jde o SSJČ, přinesl první syntézu obecných teoretických zásad Havránek — Filipcův referát *Lexikálně sémantická výstavba hesla — ústřední otázka lexikografické práce*, sb. *O vědeckém poznání soudobých jazyků*, Praha 1958, 177—190, otištěný pod tímž názvem v *Slově a slovesnosti* 18, 1957, 129—150. Také knižně publikované speciální práce J. Filipce *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie*, Praha 1961, a J. Zimy *Expresivita slova v současné češtině*, Praha 1961, shrnuly i problematiku viděnou z hlediska SSJČ. Jiné studie dřívejší, vzniklé v souvislosti s prací na SSJČ, patří spíše do stadia přípravného; srov. zvláště L. Doležel, *K stylistické a normativní charakteristice ve slovníku spisovného jazyka*, *Naše řeč* 38, 1955, 12—21, Z. Sochová, *Slovesný vid z hlediska slovníku*, tamtéž, 280—290.

⁶ Srov. k tomu zvláště B. Havránek, heslo *Terminologie*, *Ottáv slovník naučný nové doby* (dodatky) VI, 2, 1943, 1074—1078; K. Sochor, *Příručka o českém odborném názvosloví*, Praha 1955; J. Horecký, *Základy slovenskej terminológie*, Bratislava 1956; K. Hausenblas, *K specifickým rysům odborné terminologie*, sb. *Problémy marxistické jazykovědy*, Praha 1962, 248—262.

vahy. Slovník respektuje oba zvláštní rysy odborné terminologie, avšak do popředí v něm (na rozdíl od speciálních terminologických slovníků) vystupuje ten, který označujeme jako specifická funkce — přičemž se tu ve velké míře uplatňuje i zřetel stylistický —, a do pozadí poněkud ustupuje významová specifická odborných termínů (viz dále oddíl 3 a 4).

V komplexním pohledu na slovní zásobu je zpracování odborné terminologie podřízeno celkovému jednotnému pojetí slovníku v teoretickém i praktickém aspektu.

2. Pro výběr z toho vyplývá, že slovník neobsahuje a ani nemůže obsahovat (úplně) základní soubory terminologických prostředků jednotlivých vědeckých a praktických oborů sestavené z hlediska těchto oborů a jejich pojmoslovné soustavy. Snaží se obsáhnout tu odbornou terminologii, která se v dané době nejtěsněji přimyká k obecné spisovné slovní zásobě, a to zejména tím, že určitým způsobem překračuje rámec svého oboru. To je vesměs dáno mimojazykovou skutečností: povahou oboru, jeho společenským významem a zařazením, jeho stykem s obecnou lidskou praxí, jeho aktuálností i historií atd.

Toto vymezení se přibližně kryje s tím, co se uvádí v předmluvě k SSJC: (Z odborných termínů) „jsou zařazena především ta slova a spojení, která patří k aktivní zásobě průměrně vzdělaného uživatele spisovného jazyka nebo s nimiž se setkává čtenář zejména v denním tisku a v populárně vědeckých publikacích“. K tomu je třeba jen dodat, že pojetí průměrně vzdělaného uživatele není neměnné; pojem sám není konstantní a podléhá (jak jsme toho i dnes svědky) i v krátkých časových obdobích značným proměnám, a to nejen v extenzivním smyslu, ale i kvalitativně.

Tomu musí odpovídat i volba zdrojů pro výběr odborné terminologie do slovníku. Není možné, aby tento výběr byl založen jen na terminologických heslářích vypracovaných odborníky z jednotlivých oborů. Má-li si slovník našeho typu zachovat ucelený ráz, má-li podávat obraz slovní zásoby dané doby jako určitého komplexu bohatě diferencovaného a zároveň nejrozmanitějšími vztahy vzájemně uvnitř spjatého, pak nelze připustit, aby výběr určité jeho části závisel jen na navzájem izolovaných seznamech slov vybudovaných především na logických principech a odpovídajících různým, zcela disparátním logicko-pojmovým strukturám jednotlivých oborů. Ovšem odborné hesláře nelze zamítat zcela. Mohou být pracovním vodítkem a pak zejména korigujícím pomocným pracovním pro-

středkem k odhalení křiklavých nedostatků v jednotlivých konkrétních případech. Avšak materiálovým základem a zdrojem pro výběr odborné terminologie může být v našem případě jen týž soubor materiálu, z kterého čerpá slovník jako celek, tj. dobře a citlivě zaměřená a promyšleně řízená *excerpce*. Ta musí postihovat ze slovní zásoby právě to, s čím se setkává, s čím pracuje a v čem žije onen „průměrně vzdělaný uživatel spisovného jazyka“.

Tato speciální *excerpce terminologická* musí zahrnovat v první řadě i současnou beletrii. A tu nemáme na mysli jen beletrii v jejích vrcholcích, ale v určitém omezeném výběru i literární pokusy v literárních časopisech a v tzv. tlustých žurnálech (Nový život, Plamen ap.), protože jejich autoři jsou často v dobré snaze po společenské aktuálnosti blíže životu a praxi, a to se musí nutně projevit i v jejich slovníku. Nepřehlédnutelným pramenem je z hlediska výběru terminologie i současná poezie. Je ovšem samozřejmé, že tyto prameny je třeba přijímat nejvýš kriticky. (Velmi sporné z hlediska terminologického jsou např. textilní „odborné“ výrazy, kterých užila M. Pujmanová ve své trilogii.) Stejně kriticky je třeba posuzovat ovšem i odbornou terminologii *excerpovanou* z denního tisku a jiné periodické publicistiky, tj. zvláště z kulturních časopisů (Lit. noviny, Kult. tvorba) a v přísném výběru i z tzv. časopisů obrázkových (Svět v obrazech, Květy, Vlasta atd.). Do odborné sféry už pak zčásti patří ty týdeníky, které jsou přechodným typem mezi publicistikou nejobecnějšího zaměření i určení a časopisy vyhraněně odbornými (např. Technické noviny, Hospodářské noviny, Zdravotnické noviny, polytematická Nová mysl apod.); k těm lze s určitým omezením přiřadit i sportovní časopisy určené pro širokou veřejnost (Čs. sport, Stadion). Zvláštní skupinu představují mezi nimi odborné časopisy popularizačního charakteru (jako Věda a život, Věda a technika, Dějiny a současnost apod.). Dověšením *excerpce* z těchto různorodých pramenů je pak nejdůležitější její část — totiž rozsáhlá *excerpce* z učebnic a učebních textů, která postihuje jádro odborné terminologie většiny hlavních oborů. Je samozřejmé, že při tom nevystačíme jen s učebnicemi všeobecně vzdělávací školy.

Excerpce v takto naznačeném rozsahu je za současných podmínek relativně nejspolehlivějším obrazem o existenci i životě slov a slovních spojení v konkrétních realizacích, v konkrétním fungování a postihuje zároveň nejspolehlivěji tu část odborné terminologie, která je běžné slovní zásobě nejbliže. *Excerpce*

přítom plní zároveň dva úkoly; je zdrojem pro výběr i jeho kritériem: výskyt slova mezi výrazy excerpovanými z těchto pramenů není ještě důvodem pro zařazení, je třeba přihlížet k frekvenci a kontextu v širokém slova smyslu.⁷

Pro konečný výběr jsou pak korigující pomůckou odborné hesláře, popř. hesláře speciálních odborných nebo i naučných slovníků, s jejichž pomocí se odstraní některé disproporce uvnitř jednotlivých oborů i mezi nimi navzájem. Zvláštní postavení má nomenklatura (botanická, chemická, ...), u které je určitý systematický výběr nutný i možný vzhledem k relativní omezenosti nomenklaturní soustavy. Stranou necháváme otázku výběru těch slov, která se do slovníku zařazují z informativního zřetele (zastaralá nebo jinak neaktuální terminologie, např. náboženská, doložená z kanonických literárních děl apod.).

Výběr odborné terminologie pro SSSJČ se zvláště zpočátku práce opíral především o všeobecně zaměřený lexikální archiv a o Příruční slovník (pro který byly hlavním zdrojem zejména naučné slovníky, jako OSN, MSN a Čs. vlastivěda). Excerptce zaměřená na odbornou terminologii nebyla zprvu uspokojivě zajištěna a ani dosud nedosáhla naznačeného rozsahu. Velkým pokrokem je však zejména to, že všechny odborné termíny do SSSJČ zařazené prošly — jak z hlediska výběru, tak i z hlediska výkladu — posouzením příslušného odborného poradce. V současné době probíhá v terminologickém kolektivu ÚJČ průběžná revize odborné terminologie v SSSJČ zachycené jakožto celku. Tato revize — nutná pro eventuální druhé vydání — povede však, jak se ukazuje, mnohem spíše k redukci než k doplňování.

3. Naznačili jsme v úvodu, že v pohledu na odbornou terminologii se v slovníku do značné míry uplatňuje zřetel stylistický. Slovník označuje lexikální prostředky příslušnými zkratkami oborů (tech., horn., med., les., ...). Tyto zkratky neupozorňují pouze na významovou specifikaci slova nebo slovního spojení jakožto termínu a na jeho oborové (tematické) uplatnění. V mnoha případech fungují i jako stylistická charakteristika, která na pozadí běžné slovní zásoby vytýká ta slova a slovní spojení, kterých se užívá jen v odborném projevu. SSSJČ neoznačuje např. jako termín spojení *poštovní poukázka*, *p. přepážka* aj., na rozdíl od spojení *poštovní kurs*,

⁷ Otázkou výběru odborné terminologie, avšak pro překladový slovník, zabývá se z velké části příspěvek J. Kohouta na piešťanské konferenci v r. 1969; srov. *Lexikografický sborník*, Bratislava 1961, 46–53.

který je označen jako poštovní termín, ačkoliv z hlediska oboru samého a jeho terminologické soustavy není mezi těmito spojeními žádný rozdíl.

Nevyčleňuje s přímočarou důsledností (jako termíny) ty lexikální jednotky, které zároveň jako součást běžné celonárodní slovní zásoby fungují bez nápadnějšího významového odlišení nebo jen s nepodstatným významovým rozdílem v běžném dorozumívacím styku. Např. slovo *plyn* neoznačuje jako termín, ačkoli chemickým termínem je, ale uvádí jako termín jen sdružená pojmenování *ideální plyn*, *reálný plyn*, patřící výlučně do odborného vyjadřování.

Nápadně tato skutečnost vystupuje zvláště u těch slov a slovních spojení, která patří k terminologické soustavě více oborů (i nepřibuzných) nebo která jsou typická pro odborné vyjadřování vůbec; tato druhá skupina, bývá někdy označována jako výrazy terminologizované nebo jako skryté termíny.⁸

V tomto případě postupují slovníky velmi nejednotně; to lze vysvětlovat jak jejich vzájemným srovnáním, tak i posouzením jednotlivých obdobných případů uvnitř těchto slovníků samých. S určitou nedůsledností se v tomto směru setkáváme i v SSSJČ: projevují se v ní relikty různých vývojových etap ve vytváření stylistické koncepce z přípravného období slovníku. Srov. např. hesla *adheze* (a naproti tomu *přilnavost*), *adopce* (a naproti tomu *osvojení*), *afinérie* (x *rafinérie*), *aerace* (x *provzdušnění*), *axióm*, *atribut* aj. Přejaté mezinárodní termíny, zde uvedené jako příklad, nejsou (v 1. seš. SSSJČ) označeny ani zkratkou oboru (jako termíny), ani stylistickou charakteristikou; změna v pojetí je tu tím nápadnější, že k mnohým z nich existují domácí česká synonyma, která jako odborné termíny označena jsou. S přibývajícím důsledností stoupá v dalších částech SSSJČ počet omezujících charakteristik u slov tohoto druhu. Jsou označena buď obecnou stylistickou charakteristikou *kniž.* nebo souhrnnou zkratkou *odb.* (naznačující jejich uplatnění v odborné terminologii různých oborů), popř. jejich kombinací (srov. např. hesla *invariantní kniž.* *ne-proměnný*, *neměnný*; *mat....*, *chem....*; — *imbibice odb....*; — *precedence kniž. a odb....*; — *relevance kniž. a odb....*).

V těchto souvislostech nelze pominout také otázku normalizace odborného názvosloví. Slovník našeho typu může přispět k ustalování odborné terminologie např. již tím,

⁸ Srov. K. Hausenblas, cit. čl., 249 n.

že určitou formou zpracování dává přednost termínům oficiálním. Nemůže si však klást úkoly nesplnitelné, jako je normalizace v širokém smyslu; jazykový slovník nemůže zejména mechanicky přejímat stanovisko speciálních terminologických slovníků nebo státní normy. Někdejší vzor pro zpracování odborných synonym z hlediska normy nerovnocenných, totiž typ *brzdící stroj, brzdíčka* (termín), *šramačka* (slang), *vrubovka* (spisovný netermín), se v práci na SSSJ zcela neosvědčil a nelze ho užívat obecně. Z hlediska běžné slovní zásoby nelze totiž slovo *vrubovka* ponechat bez omezení a bez poukazu, že jde o výraz odborného jazyka (byť i řidší nebo z hlediska normy apod. nedoporučovaný), že tedy nejde o slovo běžného jazyka.⁹

Ovšem i když odmitneme normalizaci takto vnějšně chápanou, nemůžeme jazykovému slovníku upřít právo i povinnost diferencovat odborné výrazy z hlediska spisovnosti a z hlediska frekvence. Přitom i pojem *spisovný netermín* nelze popírat a vylučovat, v synonymice se s ním pracuje běžně; srov. např. typ *letovat — pájet, letovačka — páječka*, kde vedle odborného termínu (ze základu *páj-*) existuje spisovné synonymum (*letov-*), které se stalo součástí běžné slovní zásoby. Často nacházíme takové dvojice v nomenklaturním názvu a výrazu (někdy frekventovanějším) z běžného úzu (*rezek zahradni — čermák, kopretina indická — chryzantéma, plesnivec — protěž*).

Synchronní slovník našeho typu uvádí vedle spisovných lexikálních jednotek také výrazy nespisovné nebo neplně spisovné. Zvláštním případem jsou ty nespisovné výrazy, ke kterým slovník přihlíží z důvodů informativních, vzhledem k jejich výskytu v kanonických literárních textech. Avšak vedle nich musí slovník zahrnout i ty nespisovné výrazy, které patří k zcela běžné slovní zásobě a vyskytují se — zpravidla jako prostředky celonárodní¹⁰ — v běžně mluvených projevech. Stejný vztah musí mít slovník tohoto typu i k nespisovným a neplně spisovným prostředkům z odborného prostředí. Do slovníku patří z těchto výrazů ovšem jen ty, které jsou frekvencí rovnocenné zavedeným termínům plně spisovným, a pak ty, které překročily hranice odborného prostředí a přešly z odborného vyjadřování do běžného úzu (např. *bagr* — vedle od-

⁹ Hornický slovník terminologický, Praha 1961, uvádí slovo *vrubovka* výslovně jako výraz neoborný.

¹⁰ Srov. přednášku J. Běliče *O celonárodní slovní zásobě ne plně spisovné a nespisovné*, přednesenou v Jazykovědném sdružení v říjnu 1963, nyní již otištěnou v *Slově a slovesnosti* 25, 1964.

borného *rýpadlo*, *hlubidlo*, *šichta* — *směna*, *šachta* — *důlní jáma*, *buláč* — *absentér*, *kejp* — *obuvnický nůž* atd.).

Slovník, který užívá bohatě odstíněné stupnice pro stylistickou klasifikaci, měl by přihlížet také k faktu, že i nespisovné prostředky odborného vyjadřování nejsou na téže rovině a že je mezi nimi často velký rozdíl (srov. např. řadu *transformátor* — *trafo* — *trandák*; stylistický rozdíl mezi dvojicí *restný kop* — *restňák* a řadou *pokutový kop* — *penalta*, *desítka*). Je třeba přiznat, že SSJČ přihlíží k takovýmto stylistickým rozdílům jen příležitostně a má v tomto směru ve svém aparátu citelnou mezeru. To se týká i zvláštní skupiny slov, kterých se užívá zpravidla jen v běžném dorozumívacím styku mezi členy určitého pracovního prostředí, která nefungují jako oficiální termíny; jde tedy v širokém smyslu o výrazy slangové, které však ani ve spisovném projevu nepůsobí rušivě a často postupně i do spisovné slovní zásoby přecházejí. SSJČ je někdy (z nouze) omezuje kombinovanou charakteristikou *hovor. a slang.*, ale toto omezení není právě nejvýstižnější, protože tyto výrazy si obvyklejně podržují domovskou příslušnost ke svému pracovnímu prostředí. Pro takové výrazy (jde např. o typ *provozář*, *koulař*, *kraulař*, zkrácená pojmenování typu *gonio*, typ *projekce* ve významu „projekční kancelář“ atd.) byla původně rezervována zkratka *prac.*,¹¹ ale v počátcích práce se od této charakteristiky upustilo pro malou zkušenost s materiálem, i když se s rozlišováním tzv. pracovního jazyka a vlastního slangu pracuje již zcela běžně. Určitou obdobou této skupiny je také soubor slov a spojení, která bývají v SSJČ označována někdy jako *polit. slang.* (např. *desítkář*, zkratková slova *kultprop*, *politruk* atd.).

Z nedostatku stylistické charakteristiky pro slova této vrstvy pramení pak určité rozpaky a nedůslednosti SSJČ při stylistickém a normativním hodnocení i některých zcela běžných a zavedených prostředků odborného vyjadřování; to platí zvláště o složených slovech, zejména tzv. hybridních (*fotobuňka*, *fococela*, *fotočlánek*), označených často příliš přísně jako slangové výrazy, a dále o typu *α -paprsky*, *A-vitamin*, která jsou označena kompromisní charakteristikou *hovor.*

Značné obtíže činí zvláště výrazy z oblastí sportovní, kde je diferenciací nespisovných slov a spojení podmíněna řadou okolností mimojazykových. Vedle odborných sportovních termínů (spisovných) existují slangové výrazy užívané ve spor-

¹¹ Ve shodě s cit. čl. L. Doležela.

tovním prostředí samém; ty lze dále rozlišit, jak bylo výše naznačeno obecně, na vlastní slangové výrazy a výrazy „pracovní“. Jinou skupinou jsou výrazy (a zvláště obraty) obvyklé zejména ve sportovní publicistice; i ty jsou vnitřně dále diferencovány (např. *skórovat*, *proměnit výhodnou příležitost*, *spálit vyloženou příležitost* apod.). A konečně jsou to výrazy, které patří do „bariérové“ (fanouškovské) mluvy; i zde můžeme diferencovat výrazy, které mají obecnější použití (např. *brána* místo *branka* v obou významech) a slova a spojení náležící k úzce omezené „bariérové“ hantýrce (*klec* ve významu „branka“ — SSSJ právem neuvádí; *bomba*, *dělovka*, *petarda* ve významu „prudká střela“ — sport. slang.). Je samozřejmé, že mezi těmito skupinami jsou volné přechody a labilní hranice. Nicméně by určitá jemnější diferenciace byla žádoucí. SSSJ přistoupil alespoň k tomu, že zvláště označuje výrazy typické pro sportovní publicistiku, když zavedl zkratku *publ.* pro vyhraněné výrazové prostředky publicistického stylu.

Původní stylistická koncepce, s níž slovník pracoval v přípravném období (před vydáváním), přihlížela především k mluvenému jazyku a rozlišovala výrazy hovorové, užívané (neutrál-né) v běžném dorozumívacím styku, a výrazy nespisovné.¹² V průběhu práce na SSSJ se ukazuje, že tato původní koncepce byla v určitém ohledu výstižnější (a zejména pro uživatele instruktivnější) než zavedená stylistická diferenciace operující se správně, ale velmi široce formulovaným pojetím obecné (a hovorové) češtiny. Byla by snad přispěla i k přesnější diferenciaci nespisovných a neplně spisovných výrazů odborných.

4. Řekli jsme úvodem, že výkladový slovník zachycující celonárodní slovní zásobu potlačuje do určité míry jeden z podstatných rysů odborné terminologie, totiž specifičnost významu. To se ovšem neprojevuje jen ve výkladové části samé, ale ve výstavbě hesla vůbec. S odbornou terminologií zachází slovník po této stránce stejně jako s jinými lexikálními jednotkami, tak jak to odpovídá jeho úkolu naznačenému v předcházejících oddílech (srov. zvl. 2), i jak to konec konců odpovídá současnému stavu řešení otázky polysémie.

Kritéria, podle kterých naše současné slovníky člení vý-

¹² K. Hausenblas (její autor) ji připomněl v diskusi o obecné češtině v článku *Styly jazykových projevů a rozvrstvení jazyka*, Slovo a slovesnost 23, 1962, 189–201; srov. 196.

znamy polysemických lexikálních jednotek, nejsou dnes již skutečně uspokojivé; není uspokojivě řešena ani otázka hlavního nebo základního významu (v synchronním pohledu na slovní zásobu), otázka přenášení významu atd. Pokud se tyto problémy podrobněji teoreticky řeší (u nás i v lingvistice zahraniční), týkají se tato řešení vždy jen velmi úzké, dílčí problematiky a nelze je vztahovat na zpracování slovní zásoby jako celku, popřípadě jsou příliš všeobecné. Je ovšem třeba říci, že v našich moderních slovnících samých pronikají nová řešení. Již akademický Příruční slovník usiloval a ještě více současný Slovník spisovného jazyka českého (stejně jako Slovník slovenského jazyka) se snaží o to, aby jednotlivé lexikální jednotky byly popsány především také z hlediska jazyka samého, z hlediska jejich utvářenosti, jejich motivace, jejich onomaziologické struktury, z hlediska jejich kontextového zapojení, jejich synonymiky, aby byly představeny jako jednotky určitého vyššího celku, nebo alespoň určitého komplexu a z hlediska své funkce v něm. Nelze proto zcela souhlasit s příliš paušalizujícím konstatováním jednoho z příspěvků na liblické konferenci o marxistické jazykovědě (jinak velmi pozitivního),¹³ že totiž rozbor lexikálních významů v jednojazyčných slovnících se provádí stále na bázi tradiční logiky, že „význam slova se mlčky anebo výslovně pokládá za pojem“, že „význam slova se (v slovníku) logizuje“, ačkoli „konfrontace významu slova s pojmem je oprávněná vlastně jen u slov terminologických, jejichž význam se dá přesně definovat“ atd.

Pro naši problematiku lze však z uvedených poznámek upozornit zvláště na ten poznatek, že výkladové slovníky našeho typu nečiní v podstatě rozdíl mezi odbornou terminologií a ostatní slovní zásobou. Domnívám se však (naopak), že se v nich „nelogizují“ významy neterminologických slov, ale spíše naopak „odlogizovávají se“ výklady odborné terminologie.¹⁴ Poukázali jsme již na to, že význam slova, které funguje jako odborný termín, se nevykládá nejen logickým, ale vůbec žádným měřem, jestliže se tento význam zhruba kryje s význa-

¹³ V. Budovičová, *K metodologii sémantického výzkumu*, sb. *Problémy marx. jazykovědy*, Praha 1962, 268–274.

¹⁴ K této otázce srov. zejména stať B. Valehracha, *Formy odrazu skutočnosti a pojem jazykového znaku*, str. 141–155 a *Príspevok k značkovej teórii*, 263–267 v cit. sb. *Problémy marx. jazykovědy*. Nelze však přehlédnout opačný názor (ztotožňující význam a pojem) vyjádřený např. v práci A. Schaffa, *Úvod do sémantiky*, v čes. překladu, Praha 1963, zvl. 242–256.

mem slova v běžném úzu, a na jeho terminologické užití se poukazuje často jen příslušnými slovními spojeními. Uvádí-li se duplicitní výklad, obsahuje pak jen příslušný specifikující aspekt, znak závažný (často primární) z hlediska odborného, ale zcela zanedbatelný při výkladu slova v užití neodborném (srov. v SSSJČ např. heslo *k o v* — *látka neprůhledná, pevná, vodíci teplo a elektřinu, zprav. lesklá, dobře tvárnivá: tavení a zpracovávání kovů; odlitky z kovu; . . . ; (chem.) prvky schopné tvořit zásadotvorné kysličníky a s kyselinami *soli . . .*).

S terminologickými významy vzniklými přenesením, zúžením nebo rozšířením původního (lépe hlavního nebo základního) významu slovník zachází stejně jako s neterminy. Nejnázorněji to vidíme na tom, že odborné termíny — z hlediska věcného nebo řečnického logického — zcela disparátní, řadí slovník do jednoho významu pod společný výklad (srov. např. heslo *jádro* v SSSJČ, kde pod společným výkladem „vnitřní n. základní, hlavní, podstatná, zprav. nejlepší část něčeho; podstata“ jsou uvedena jak obecná spojení (*jádro organizace, armády, zdravé j. národa, j. problému, sporu*, frazeologická spojení *mit dobré j., je to v j-u dobrý člověk* atd.), tak i terminologická slovní spojení z nejrůznějších oborů s významem velmi rozdílným (*j. buřky, j. atomu, j. transformátoru, j. zemské, j. střely, j. výpovědi, j. dřeva, vrtné j., j. hráze, j. kůže* aj.). To je podle našeho soudu spíše postup jazykově sémantický než logický. Ještě výrazněji se to projevuje tam, kde takový shrnující, zobecňující výklad respektuje slovtvorné hledisko (srov. např. roztrídění odborných slovních spojení v hesle *psi*, podle toho, zda toto adjektivum vyjadřuje příslušnost nebo má význam prostě vztahový). A naopak jevy skutečnosti z hlediska věcného (logického) totožné musí jazykový slovník nutně významově rozlišit, jestliže na to ukazuje různost v kontextovém využití, synonymie atd. Z hlediska odborného (věcného, logického) označuje např. slovo *reflektor* jako „svítidlo“ (na autech, v divadle, ve filmu atd.) totéž jako „zařízení, plocha pro odrážení růz. paprsků“ (v otorinolaryngologii, v atomové fyzice aj.); a přece z jazykového hlediska je nesporné, že tyto dva významy slovník odliší vzhledem ke kontextovým situacím a k synonymii (*reflektor* — *světlo*met). Přenesenost slova *jádro* v kontextech jako *jádro problému* a *j. dřeviny* je vzhledem k základnímu významu na téže úrovni, v druhém případě lze však považovat význam slova *reflektor* ve spojeních jako *filmářské r-y, r-y automobilu* nesporně za základní a v dalších uvedených případech jako odvozený, pře-

nesený. Terminologické užití je v tomto pohledu zapojováno do širších souvislostí a posuzováno z hlediska kontextového fungování slova vůbec. Typický je příklad takových slov (i termínů), která jsou součástí různých frazeologických spojení, přirovnání apod.; jejich výklad musí nutně poukazovat k těm významovým znakům (z hlediska věcného často zcela nepodstatným), které fungují jako vlastní frazeologický stimulus (např. „ohyzdnost“ ropuchy, „němota“ u ryb apod.).

Tyto příklady nevyčerpávají ovšem zdaleka problematiku slovníkového výkladu terminologických hesel, avšak postačují snad k názorné představě, že jazykový slovník našeho typu nečiní tu při zpracování v podstatě rozdíl mezi termíny a netermíny. Jsou snad důkazem i pro to, že ze současné lexikografické teorie a praxe nelze vyvozovat jednoznačný závěr, že výklady významů jsou určovány logickými kritérii. I v tomto ohledu zůstává tento typ slovníku slovníkem jazykovým.

Z DALŠÍCH AKTUÁLNÝCH OTÁZOK PRÁVNEJ TERMINOLÓGIE

Imrich K a b i n a

Termíny, ktorých význam a používanie chceme osvetliť v tomto príspevku, vztahujú sa zväčša na občianskoprávnu terminológiu.

I. skupina termínov

slovenské termíny

české termíny

- | | |
|--------------------------------------|--------------------------------------|
| 1. <i>dieťa</i> | 1. <i>ditě</i> |
| 2. <i>dospelá osoba, dospelý</i> | 2. <i>dospělá osoba, dospělý</i> |
| 3. <i>dorastená osoba</i> | 3. <i>dorostlá osoba</i> |
| 4. <i>maloletá osoba, maloletý</i> | 4. <i>nezletilá osoba, nezletilý</i> |
| 5. <i>plnoletá osoba, plnoletý</i> | 5. <i>zletilá osoba, zletilý</i> |
| 6. <i>mladistvá osoba, mladistvý</i> | 6. <i>mladistvá osoba, mladistvý</i> |
| 7. <i>mládež</i> | 7. <i>mládež</i> |
| 8. <i>dorast</i> | 8. <i>dorost</i> |

O prvých šiestich termínoch možno vo všeobecnosti tvrdiť,

že by mali vždy označovať osoby s určitou vekovou hranicou. Výnimkou je len termín *dieťa* používaný aj v prípadoch, keď sa neberie do úvahy fyzický vek (napr. pri dedení po rodičoch). Pokiaľ ide o termíny *mládež* a *dorast*, používajú sa rovnako nepresne a striedavo ako aj ostatné pomenovania tejto skupiny.

Naše právo nemá takú konštantnú normu, ktorá by určovala, aký fyzický vek musí mať osoba, aby sa mohla počítať medzi najmladšie osoby, t. j. medzi deti. Nemá ani ustanovenie, podľa ktorého by sa osoba neprekračujúca určitú vekovú hranicu nazývala *dieťaťom*. V § 12 Obč. zák. sa síce hovorí, na čo je spôsobilá osoba, ktorá dovърšila šiesty rok, ale sa neuvádza, že osoby do šest rokov sú deťmi, hoci zo všeobecného právneho hľadiska nemožno pochybovať, že takéto osoby treba považovať iba za deti. Naopak, máme rozličné predpisy, v ktorých sa termín *dieťa* chápe vzhľadom na vekovú hranicu rozlične. Ba čo viac, osoba s tou istou vekovou hranicou sa v jednom predpise počíta medzi deti, v druhom medzi dospelých. Podľa jednotlivých noriem sa počítajú medzi deti osoby do 4, 7, 10 ba až do 15 rokov (tu sa výslovne uvádzajú vekové hranice). V iných normách sa zase v súvislosti s termínom *dieťa* neuvádza vek, akým sa spravidla označuje dieťa, hoci z povahy predpisu zrejme vyplýva, že sa myslí na deti. Na škodu veci je aj to, že Občiansky zákonník necharakterizuje ani termín *dospelý*. O to zložitejšia je situácia pri termínoch *dospelá osoba*, *dorastená osoba*, *mládež*.

Citujeme niektoré príklady:

„Za prepravu *dieťaťa (dítěte)* vo veku do 4 rokov, ak žiada preň cestujúci miesto, a za prepravu *dieťaťa (dítěte)* od 4 do 10 rokov sa platí cestovné, ktoré nesmie presahovať 50 % obyčajného cestovného pre *dospelých (dospělé)*.“ (§ 75 ods. 2 nar. č. 2/1952 Zb., ktorým sa vydáva železničný prepravný poriadok.)

Z logického výkladu tejto právnej normy vyplýva, že sa za dospelú pokladá už osoba nad 10 rokov, naproti tomu podľa nasledujúceho príkladu dospelou je až osoba viac ako 15-ročná, čiže osoba staršia ako 10 rokov je podľa nasledujúcej normy ešte len *dieťaťom*:

„...*deti (děti)* do 15 rokov možno prepravovať — rozumej na nákladných prívesoch traktorov — len vtedy, ak sú sprevádzané dostatočným počtom *dospelých (dospělých)* osôb.“ (§ 37 ods. 1 písm. d) vyhl. č. 145/1956 Ú. v. (Ú. l.) o premávke na cestách.)

Podobne v § 41 ods. 4 poslednej vety cit. vyhl. čítame:

„... *dospelá (dospělá)* osoba však môže viezť *dieťa (dítě)* mladšie ako 7-ročné, ak je kolo preň vystrojené stúpadlami a sedadlom.“

Ďalšie príklady:

„Ak nebol adresát zastihnutý v byte, môže sa písomnosť doručiť každej *dorastenej (dorostlé)* osobe...“ (§ 85 ods. 1 nar. č. 95/1952 Zb. o spravovacom poriadku pre súdy.)

„Ak veci, ktoré sa majú pri vypratani odstrániť..., podliehajú skaze, predá ich výkonný úradník..., ak nechce alebo ak ich nemôže povinná strana a v jej neprítomnosti jej zmocnenec alebo *dorastená (dorostlá)* osoba jej domácnosti prevziať.“ (§ 137 cit. nar. v ustanovení o exekúcii vypratáním.)

„Ak nebol adresát zastihnutý, ...doručí sa inej *dorastenej (dorostlé)* osobe...“ (§ 62 ods. 3 Trestného poriadku zák. č. 141/1961 Zb. v ustanovení o doručovaní.) Naproti tomu: „Orgán vykonávajúci prehľadanie domu je povinný umožniť osobe, u ktorej sa prehľadanie vykonáva, alebo niektorému *dospelému (dospělému)* členovi jej domácnosti účasť pri prehľadaní.“ (§ 85 ods. 1 cit. zák.)

„Zárobkom učňov sa rozumie zárobok, ktorý by dosiahol pri tej istej práci *dospelý (dospělý)* zamestnanec...“ (§ 2 vyhl. č. 18/1958 Ú. v. [Ú. l.]) o hmotnom zabezpečení učňov. povolání v odbore Ministerstva poľnohospodárstva a lesného hospodárstva pri mimoriadnom spôsobe školenia.)

„Vyhl. č. 199/1958 Ú. v. (Ú. l.) o príspevku na zaopatrenie a vreckové v ústavoch sociálnej starostlivosti pre *dospelých (dospělé)* a o odmenách za pracovnú činnosť ich obyvateľov.“

Niektoré z uvedených príkladov ukazujú, že termíny *dospelá osoba* (alebo *dospelý*) a *dorastená osoba* sa používajú promiskue. Navyše ťažko rozoznať, aké pojmy tieto termíny vyjadrujú, pretože Občiansky zákonník, do ktorého by systematicky rozhodne patrili, ich vôbec nepozná. Pokiaľ ide o citovaný Trestný poriadok (alebo staršie trestné poriadky) a ostatné citované normy, nevysvetľuje sa v nich, čo tieto termíny znamenajú. Nič o nich nehovoria ani základné normy, o ktoré sa uvedené predpisy opierajú. Ba možno tvrdiť, že ich nemožno objasniť žiadnym interpretačným pravidlom. Učebnica,¹ preberajúca jednoducho termín *dorastená osoba* z ustanovení príslušnej právnej normy, taktiež nerozvádza tento pojem. Ter-

¹ F. Štajger, *Učebnica občianskeho procesného práva*, Bratislava 1959, 133, 480.

minologický slovník² vysvetľuje síce termíny *maloletý* a *plnoletý*, pretože sa pri nich opiera o právnu normu, ale vôbec neinterpretuje, kto je *dorastená osoba*, a o termíne *dospelý* hovorí len toľko, že iné je *plnoletý*. S tým možno síce súhlasiť, ale nemožno sa tým uspokojiť. S určitostou však môžeme tvrdiť, že termín *dospelý* sa v práve nikdy nevyrovnal (a to ani v buržoáznom práve nie) termínu *plnoletý*. Naopak, vždy sa ním označovala osoba mladšia, ako je osoba plnoletá. Pred vydaním Občianskeho zákonníka bola na Slovensku definovaná dospelosť (teda i dospelá osoba). Dospelosť sa nadobúdala 12. rokom veku a trvala do plnoletosti (do dovŕšenia 21. roku).³ Skutočnosť, že sa v slovenskom i českom znení predpisov, ba aj v právnickej literatúre aj po vydaní Občianskeho zákonníka často vyskytuje termín *dospelá osoba*, *dospelý* (pomenovanie *dorastená osoba* je zriedkavejšie), nasvedčuje tomu, že naše právo nevystačí s termínom *maloletý* (*nezletilý*), ktorý je pevne zakotvený v Občianskom zákonníku v § 10, ale že sa treba dôsledne vyrovnáť aspoň s termínom *dospelý*, ako sa to v uvedenom zákonníku urobilo s termínmi *plnoletý* a *maloletý*. Domnievame sa, že nedostatočné vymedzenie pojmu *dospelá osoba* bolo zapríčinené faktom, že sa aj termín *mladistvý* nesprávne používal napr. aj v iných právnych normách ako v trestnoprávných. Z logického výkladu právnych noriem vyplýva, že termín *mladistvý* bol vyhradený len pre trestné právo. Občiansky zákonník totiž zaviedol presne pojmové vymedzené termíny *maloletý* (*nezletilý*) a *plnoletý* (*zletilý*) pre veci občianskoprávne a v tom istom roku (aj neskoršie) zaviedol zákonodarca v trestných kódexoch pojmové vymedzený termín *mladistvý*. Tento termín sa teda dôsledne používa nielen v prvom Trestnom zákone č. 86/1950 Zb. a v Trestnom poriadku zák. č. 87/1950 Zb., ako aj v Trestnom zákone správnom č. 88/1950 Zb. a v trestnom konaní správnom zák. č. 89/1950 Zb., ale aj vo všetkých ďalších zrušených i platných trestnoprávných normách, teda aj v Trestnom poriadku zák. č. 64/1956 Zb., v Trestnom zákone č. 140/1961 Zb. a v Trestnom poriadku zák. č. 141/1961 Zb. Iné ako trestnoprávne normy používajú termín *mladistvý* neodôvodnene, pretože žiadna takáto norma nevymedzuje jeho obsahovú náplň.

Ešte viac ako pri termíne *dospelá osoba* je zahmlená pojmo-

² Právnický terminologický slovník, SAVU, Bratislava 1952, 26, 27, 28, 82.

³ Š. Luby, Základy všeobecného súkromného práva, Bratislava 1947, 50.

vá náplň pri termíne *dorastená osoba*. Je síce pravda, že tento termín je v slovenskom autentickom texte, ako aj v českom úradnom znení obsiahnutý už v Občianskom súdnom poriadku (pozri § 557), ale ani tu, ani v citovanom spravovacom poriadku pre súdy, ba ani v predchádzajúcom nar. č. 192/1950 Zb. o spravovacom poriadku a ani v iných predpisoch nie je vyjadrená jeho pojmová náplň. Sme však tej mienky, že termín *dorastená osoba* nie je pre právo potrebný a všade by sme ho mohli nahradiť termínom *dospelý*, pravda, ak by sme mu určili obsah odlišný od obsahu termínov *maloletý*, *plnoletý* a trestnoprávneho termínu *mladistvý*.

Pre úplnosť treba o termíne *dospelý* ešte dodať, že sa svojim špecifickým významom vzťahuje aj na zvieratá; tak máme napr. *dospelé (dospělé) ťažné a chovné zvieratá, dospelú hydinu (dospělá drůbež)*, ktoré sa počítajú medzi základné fondy hospodárskych organizácií podľa § 3 nar. č. 111/1953 Zb. o základných fondoch hospodárskych organizácií.

O presnom obsahu pojmov *plnoletosť* (aj *plnoletý* a *maloletý*) dozvieme sa z ustanovenia §§ 9, 10 Obč. zák.:

„Spôsobilosť vlastnými úkonmi nadobúdať práva a zaväzovať sa (svojprávnosť) vzniká v plnom rozsahu dosiahnutím *plnoletosti (zletilosti)*.“

„*Plnoletosť (zletilosť)* sa dosahuje dovršením osemnásteho roku. *Maloletý (nezletilý)* sa stane *plnoletým (zletilým)* aj uzavretím manželstva; *plnoletosť (zletilosť)* nestratí ani zánikom manželstva, ani tým, že sa manželstvo vyhlási za neplatné.“

Pokiaľ ide o termín *mladistvý (mladistvý)* v § 74 Trestného zákona č. 140/1961 Zb. sa definuje takto: „Pri trestaní osoby, ktorá v čase spáchania trestného činu dovŕšila pätnásť rok a neprekročila osemnásť rok svojho veku (*mladistvý*), prihliadnúc súd na osobitnú starostlivosť...“ V podstate taká bola aj definícia v § 56 starého Trestného zákona č. 86/1950 Zb.

Ďalej uvedieme príklady na nevhodné používanie termínu *mladistvý* v oboch jazykoch v iných než trestnoprávných normách. Namiesto neho sa mal použiť termín *maloletý (nezletilý)*.

„Ročný rybársky lístok pre mladistvých (pro mladistvé) sa vydá za poplatok určený pod písm. c) len žiadateľovi, ktorý je mladší ako 15-ročný... Toto potvrdenie musí obsahovať prejav zákonného zástupcu žiadateľa alebo inej *plnoletej (zletilej) osoby*...“ (Položka 105 Poznámky 1 sadzovníkov správnych poplatkov prílohy nar. č. 60/1955 Zb. o správnych poplatkoch.) Termín *plnoletý (zletilý)* sa tu použil vhodne, ale termín *mladistvý* nie.

„Pre zabezpečenie zdravého vývoja *mládeže (mládeže)* sa pravidelný

pracovný čas *mladistvých (mladistvých)* zamestnancov do 16 rokov určuje na 36 hodín týždenne.“ (§ 7 ods. 1 zák. č. 45/1956 Zb. o skrátení pracovného času.)

„...*mladiství (mladiství)* od 1–18 rokov“. (Bod 20 smerníc č. 1/1952 Ú. v. 143/1951 Ú. l. II k vyhláske o odbere tovaru viazaného trhu.)

„Obe Zmluvné strany budú podporovať vzájomnú zotavnú starostlivosť o *deti (děti), mladistvých (mladistvé)*...“ (Čl. 1 ods. 4 Dohovoru medzi Československou republikou a Bulharskou ľudovou republikou o spolupráci na poli sociálnej politiky príl. vyhl. č. 60/1957 Príl. Zb. Podobne aj v čl. 1 ods. 4 Dohovoru medzi Československou republikou a Bulharskou ľudovou republikou o spolupráci na poli sociálnej politiky príl. vyhl. č. 59/1957 Príl. Zb. o Dohode medzi vládou Československej republiky a vládou Nemeckej demokratickej republiky o spolupráci na poli sociálnej politiky so Záverečným protokolom.)

Naproti tomu je termín *mladistvých* správne použitý vo vete medzinárodného dohovoru: *Mladistvých (mladistvé)* treba podrobiť osobitnému režimu pre nich predpísanému, pretože je obsiahnutý v obširných ustanoveniach trestnoprávných, uprostred ktorých je aj uvedená veta. (Čl. 76 ods. 5 Ženevského dohovoru o ochrane civilných osôb za vojny v príl. vyhl. č. 65/1954 Príl. Zb. na str. 405.)

Ani termíny *mládež* a *dorast* nie sú vymedzené uspokojivo. Nemožno ich chápať ako súhrn osôb mladistvých alebo dorastených. Definíciu termínu *mladistvých* v trestnom práve, ktorú sme už rozviedli, tu nemožno použiť, hoci termín *mládež* sa vyskytuje aj v trestnom práve. Napr. v nadpise § 217 Tr. z. č. 140/61 Zb. sa hovorí, že „ohrozovanie mravnej výchovy mládeže (mládeže)“ je trestný čin, pričom sa mládežou rozumejú osoby mladšie ako osemnásť rokov, ale rozhodne aj osoby pod pätnásť rokov. Podobne i podľa § 218. Naproti tomu termínom *mládež* v citovanom zák. č. 45/1956 Zb. o skrátení pracovného času rozumejú sa len osoby do 16 rokov. Inými slovami: osoby nad 16 rokov sa tu k mládeži už nepočítajú.

Ďalšie príklady:

„Účastníci výprav *mládeže (mládeže)* organizovaných školami alebo masovými organizáciami môžu pod vedením dospelých (dospelé) osoby prekračovať štátne hranice a pobývať v turistickej oblasti druhého štátu na základe jednorazovej hromadnej priepustky.“ (Čl. 7 ods. 1 príl. vyhl. č. 29/1956 Zb. Príl. Zb. o Dohovore medzi vládou Československej republiky a vládou Poľskej ľudovej republiky o pohraničnom turistickom styku.)

Tu je zas pojem *mládež* veľmi široký a vekove nejasne vymedzený.

„Sprievody školskej *mládeže* (*mládeže*) do 14 rokov musia ísť v dvojstupe za sprievodu dospelých (dospělých) osôb.“ (Čl. 18 ods. 4 vyhl. č. 183/1956 Ú. v. (Ú. l.), ktorou sa vydáva dopravný poriadok pre hlavné mesto Prahu.

Tu je jasné, ako sa chápe termín *mládež*. Ale v oboch príkladoch termín *dospelý* sa mal nahradiť termínom *plnoletý*.

„Referát práce a sociálnej starostlivosti obstaráva, ... včítane starostlivosti o *mládež* (*mládež*), krajskú správu tak, aby ... mládeži (mládeži) sa zabezpečili možnosti a podmienky plného telesného a duševného rozvoja.“ (§ 2 ods. 1 nar. č. 29/1949 Zb. o referátoch práce a sociálnej starostlivosti krajských národných výborov.)

„...ozdravovne (detské, pre *dorast* (*dorost*) a pre dospelých (dospělé) ...“ (§ 16 č. 4 nar. č. 24/1952 Zb. o organizácii preventívnej a liečebnej starostlivosti.)

„Pracujúcim *dorastom* (*dorostem*) sa v tomto zákone rozumejú osoby v učebnom pomere bez rozdielu veku a *mládež* (*mládež*) do 18 rokov, ktorá je v pracovnom pomere.“ (§ 1 ods. 3 zák. č. 96/1950 Zb. o pracujúcom doraste (dorostu).)

V poslednom prípade je pojem *dorast* presný, ale v predposlednom príklade je nejasný. Termín *dospelý* mal aj tu byť nahradený termínom *plnoletý*.

Na záver možno o všetkých uvedených termínoch zhrnúť toto:

V justičných normách je dobre vystihnutý termín *maloletý* (*nezletilý*), *plnoletý* (*zletilý*) a *mladistvý* (*mladistvý*).

Namiesto termínu *mladistvý* v netrestnoprávných normách by sa mal používať vhodnejší termín, t. j. termín *maloletý* (*nezletilý*) a termín *mladistvý* by sa mal rezervovať len pre trestné normy. V zmysle citovaných noriem termíny *dospelý* alebo *dospelá osoba* by sa mali nahradiť termínom *plnoletý* (*zletilý*).

V budúcnosti by sa mal definovať termín *dospelý* vzhľadom na spôsobilosť na právne úkony, pričom by bolo potrebné určiť dolnú i hornú vekovú hranicu. Vzhľadom na 2. odsek § 12 Obč. zák. by bolo najúčelnejšie označiť termínom *dospelý* osobu, ktorá dovŕšila pätnásť rok, ale neprekročila osemnásť rok, t. j. rok plnoletosti. Bola by spôsobilá na právne úkony podľa § 12. Osoby pred dovŕšením 15 rokov by sa mohli nazývať deťmi, pričom deti dovŕšujúce 6 rokov by mali spôsobilosť doterajšiu, t. j. podľa 1 ods. § 12. Je samozrejmé, že navrho-

vané vekové hranice pri termínoch *dospelý* a *dieta* by bolo možné v navrhovaných medziach posúvať podľa potrieb konkrétnej právnej normy.

Pri termíne *mládež* je tiež potrebné určiť vekovú hranicu alebo sa tomuto termínu vyhnúť nahradzovaním inými vhodnými pomenovaniami. Namiesto termínu *mládež* by sa mohol používať aj termín *dorast*, ale len v prípadoch, kde netreba brať do úvahy vekovú hranicu.

II. skupina termínov

slovenské termíny

české termíny

1. *splatná pohľadávka*
2. *zročná pohľadávka*

1. *splatná pohledávka*
2. *dospělá pohledávka*
splatná pohledávka

Z terminologického hľadiska je tu pozoruhodné, že v češtine sa prídavné meno *dospelý* spája nielen s termínom *osoba*, ale aj s pomenovaním *pohľadávka*. V češtine máme popri názve *splatné pohledávky* i názov *pohledávka dospělá*. Obidva termíny sa tu vždy nerozlišujú, inými slovami — používajú sa aj promiskue.

V slovenčine naproti tomu je rozdiel medzi pohľadávkou splatnou a zročnou. Termínom *splatná pohľadávka* označujeme pohľadávkú vo vzťahu k miestu, v ktorom ju treba zaplatiť. Napr. pohľadávka je splatná v Bratislave. Zročná pohľadávka je taká, ktorú už treba zaplatiť, pričom sa miesto platenia neberie do úvahy. Napr. pohľadávka je zročná 2. februára. Ak sa má súčasne vyjadriť miesto i čas platenia, použije sa aj v takom prípade termín *splatná pohľadávka* (napr. v Bratislave 2. februára).

Príklady:

„Šek, ktorý je vystavený a *splatný* (*splatný*) v tom istom štáte, treba predložiť na platenie do osem dní.“ (§ 29 ods. 1 Šekového zákona č. 191/1950 Zb.)

„*Zročnosť* (*splatnosť*) zmenky. Zmenku možno vystaviť na videnie, na určitý čas po videní, na určitý čas po dátume vystavenia, na určitý deň. Zmenky s iným časom *zročnosti* (*splatnosti*) alebo s postupnou *zročnosťou* (*splatnosťou*) sú neplatné.“ (Čl. I § 33 Zmenkového zákona č. 191/1950 Zb. s nadpisom a kontextom paragrafu.)

„Vo všetkých prípadoch, v ktorých je určený deň *zročnosti* (*dospělosti*) pohľadávky...“ (§ 304 ods. 1 Obč. zák.)

III. skupina termínov

slovenské termíny

1. *dedičstvo*
2. (*pozostalost'*)
3. *poručiteľ*

české termíny

1. *dědictví*
2. (*pozůstalost*)
3. *zůstavitel*

Pred vydaním Občianskeho zákonníka sa promiskue používal v právnych normách (niekedy i v právnickej literatúre) popri termíne *pozostalost'* (*pozůstalost*) aj termín *dedičstvo* (*dědictví*), napr.:

„*Pozostalost'* (*pozůstalost*) československého štátneho občana prejedná československý súd...“ (§ 61 zák. č. 41/1948 Zb. o medzinárodnom a medzioblastnom práve súkromnom a právnom postavení cudzincov v odbore práva súkromného.), ale: „Na prejednanie *dedičstva* (*dědictví*) je príslušný súd...“ (§ 310 O. s. p.)

Občiansky zákonník prevzal len termín *dedičstvo*, a preto Občiansky súdny poriadok i ďalšie predpisy upustili od druhého termínu. Dôvodová zpráva k Občianskemu zákonníku ani učebnice sa nezaoberajú otázkou, prečo sa termín *pozostalost'* prestal používať. Isté vysvetlenie možno nájsť v rozhodnutí zákonodarcu, že sa z bývalého rakúskeho občianskeho zákonníka neprevzala do nášho zákonníka inštitúcia takzvanej spočívajúcej pozostalosti (*ležící pozůstalost'*) známa v rímskom práve ako *hereditas iacens*. Na Slovensku nejestvovala ani pred naším zákonníkom.

Ale aj keď už od okamihu smrti poručiteľa prechádza všetko jeho imanie na dediča, zdá sa, že predsa len treba kvôli pregnantnému vyjadrovaniu v právnych vzťahoch ponechať popri termíne *dedičstvo* i termín *pozostalost'*, ktorý nevyjadruje celkom to isté ako termín *dedičstvo*. Je nesporné, že spoločnou náležitosťou dedičstva i pozostalosti je imanie, ktoré ostalo po smrti poručiteľa. Rozdielnosť týchto pojmov sa však ukáže až vtedy, keď sa prejavia odchylné právne následky, ktoré toto imanie stíhajú. Nie je totiž to isté, či imanie dedí dedič, alebo či ho nadobudne odkazovník, alebo dokonca štát ako odumrť pri nedostatku dedičov. V prvom prípade právom hovoríme o dedičstve, v ostatných prípadoch je výstižnejšie hovoriť o pozostalosti. Inými slovami dedičstvo je vždy pozostalost', ale pozostalost' nemusí byť vždy dedičstvom. Pozostalost' je teda širší pojem ako dedičstvo. Takéto chápanie je prijateľné pre oba naše jazyky.

S termínom *pozostalost'* sa nestretáme v Občianskom zákonníku a v neskorších právnych normách, hoci v oboch našich jazykoch jestvuje. Kuriózne však je, že i po vydaní Občianskeho zákonníka bývalá Príloha Úradného listu (samozrejme i Príloha Úradného vestníka) v známych ediktálnych rubrikách bežne používala termíny *pozostalost'* i *dedičstvo*.

Je pozoruhodné, že aj po roku 1950 vyskytuje sa termín *pozostalost'* v právnom význame v niektorých slovníkoch.⁴

Z uvedených dôvodov sa prihovárime za to, aby termín *pozostalost'* (popri termíne *dedičstvo*) nezanikol v právnej terminológii úplne. Uvedomujeme si však, že vzhľadom na to, že sa do práva neprevzala umelá inštitúcia *spočívajúca pozostalost'*, bude len málokedy treba pri presnejšom vyjadrení použiť termín *pozostalost'*. No rozhodne sa bez neho neobíde právna veda.

Doterajšie paušálne nahradzovanie termínu *pozostalost'* termínom *dedičstvo* spôsobuje terminologické nepresnosti napr. v takejto právnej vete: *Predchádzajúce ustanovenia platia obdobne, ak dedičstvo (dědictví) pripadlo ako odúmrt' štátu.* (§ 557 ods. 2 Obč. zák.) Lepšie by sa tu hodilo slovo *pozostalost'*.

Naproti tomu sa pomenovanie *dedičstvo* a jeho odvodeniny náležite použilo v takejto súvislosti: *Súd potvrdí nadobudnutie dedičstva dedičovi (dědici), ktorého dedičské (dědické) právo je preukázané.* (§ 559 Obč. zák.)

Na obhajobu termínov treba ešte dodať toto: Keď štát nadobúda *pozostalost'* ako odúmrt', nenadobúda ju ako dedič. Nemôže sa *dedičstva* zriecť, ani ho odmietnuť, nedostáva potvrdenie o nadobudnutí *dedičstva* od štátneho notárstva a samozrejme ani neplatí *dedičské* poplatky. Keďže štát teda nededí, nemôže dediť *dedičstvo*, ale len nadobudnúť imanie poručiteľa ako *pozostalost'*.

Podľa toho, čo sme o oboch termínoch uviedli, nemožno súhlasiť s Právnickým terminologickým slovníkom, kde sa namiesto termínu *pozostalost'* odporúča ako správny len termín *dedičstvo*.⁵

Ale aj keď sa v právnych predpisoch upustilo od termínu *pozostalost'*, zostalo nám slovo *pozostalý* a v českej terminológii aj termín *zůstavitel*, proti ktorému máme slovenský ekvi-

⁴ Pozri napr. *Rusko-český právnický slovníček terminologický*, Příručky Právnického ústavu ministerstva spravedlnosti, Praha 1957, 103.

⁵ *Právnický terminologický slovník*, SAVU, Bratislava 1952, 95.

valent *poručitel*. Ani dvojica *poručitel* — *zůstavitel* sa celkom nekryjú. České *zůstavitel* súvisí s termínom *pozůstalost* viacej ako s termínom *dědictví* a pretože *pozůstalost* je širší pojem ako *dedičstvo*, možno v češtine použiť termín *zůstavitel* bez ohľadu na to, či ide o *pozůstalost* alebo o *dedičstvo*.

Inak je to však v slovenčine so slovom *poručitel*. Nemožno preda počítať s *poručiteľom* tam, kde *poručitel* nikomu nič neporučil, pretože zomrel bez testamentu a nezanechal ani odkaz. Prieči sa to legislatívnym pravidlám, pretože sa v nich hovorí, že zvolený názov nesmie byť nikdy v rozpore so všeobecným významom slova.⁶ Z toho by teda vyplývalo, že termín *poručitel* by sa mal používať len tam, kde je vyhotovený testament alebo odkaz.

Príklad, v ktorom sa slovenský termín *poručitel* nekryje úplne s čes. pomenovaním *zůstavitel*, je najmä v ustanovení § 526 Občianskeho zákonníka o dedení podľa zákona:

„V prvej skupine dedia rovnakým dielom *poručitelove* (*zůstavitelovy*) deti a *pozůstalý* (*pozůstalý*) manžel.“

Popri termíne *poručitel* by sme teda mali mať aj druhý termín podobného, ale preda len odlišného významu. Ak by to nemohol byť termín *pozostavca* ani *pozostavitel*, proti ktorým sú isté výhrady, i keď sa zdá, že ide o termíny dobre tvorené, ostal by nám ešte termín *zostavitel* (prepis českého *zůstavitel*). I proti tomuto termínu sú však oprávnené jazykové námietky. Avšak tento termín sa už vyskytoval pred rokom 1950 v slovenských právnych publikáciách.⁷ Boloby vari možné uvažovať ešte o termíne *zanechávateľ*, eventuálne *zanechateľ*.

ZÁKLADNÍ TERMÍNY VE STROJÍRENSKÉ TECHNOLOGII

Eugen Hirschfeld

Neujasňenosť náplne názvu alebo termínu alebo jeho množnosť vedie k nejistote a nesprávňosť pri jeho používaní, zťažuje vzájemné porozumění pracovníků vědy a praxe a může

⁶ *Legislativní pravidla* vydáné v r. 1949 Úřadom Predsedníctva vlády a schválené uznesením vlády z 2. XI. 1949, § 26 ods. 1.

⁷ Napr. V. Fajnor a Ad. Záturecký, *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*, Praha 1935, 484.

mít i neblahé účinky při tvorbě organizační struktury hospodářských nebo výrobních celků. Nejasnosti v technické a technologické terminologii jsou brzdou rozvoje a pramenem zmatků jak v provozní a hospodářské, tak i v pedagogické činnosti.

Těžisko tohoto článku je v nové klasifikaci a terminologii pochodů ve strojírenské technologii. V první části se pokusíme definovat základní pojmy, kterých bude v dalším výkladu použito.

I. Výroba, technika, technologie

Výroba je činnost člověka směřující k tvoření užitných hodnot. Spočívá v tom, že člověk pozměňuje přírodní látky nebo síly tak, aby jich mohl využít pro svoji potřebu, pro budování lepších životních podmínek. Tím působí na přírodu, mění ji a rozvíjí možnosti, které v ní dřímají jako nevyužité, podřizuje takto přírodní síly a hmotu své moci.

Soustavná činnost člověka směřující k vytvoření užitných hodnot je *výrobním pochodem*. Část výrobního pochodu, během níž se mění skupenství, event. vlastnosti hmoty, tvar nebo rozměr těles, resp. jejich seskupení, je pochodem technologickým. Ve zbývajících částech výrobního pochodu se materiál nebo obrobek přemísťuje z jednoho pracoviště na druhé, uskládňuje se apod. (dopravní, uskladňovací operace apod.).

Hlavní formou společenské výrobní činnosti je *výroba průmyslová*.

Veškerou průmyslovou výrobu lze rozdělit na dvě hlavní skupiny — *průmysl těžební*, zabývající se dobýváním surovin (uhlí, rudy, dřevo, minerály apod.), a *průmysl zpracovatelský*, zabývající se jejich proměňováním v materiály, polotovary, hotové výrobky, resp. v energii.

Pod pojmem *zpracování* rozumíme veškeré pochody proměňování fyzikálních, chemických nebo mechanických vlastností surovin a materiálů, rovněž tvarů a rozměrů těles, za účelem získání polotovarů nebo hotových výrobků a jejich spojování. Zpracováním surovin obdrží se technické materiály, zpracováním materiálů tvářením nebo obráběním vznikají polotovary nebo hotové součásti, zpracováním fyzikálními nebo chemickými pochody mění se vlastnosti materiálu nebo výrobku, event. jen jejich povrchových vrstev.

Zpracování je tedy pojem souhrnný a nadřazený, zahrnující v sobě veškeré způsoby provádění technologických změn v ma-

teriálech, polotovarech nebo součástech (sléváním, kováním, obráběním, kalením apod. — schéma 1).

Pojmu *technika* se používalo ve starém Řecku k označení tvorby uměleckého nebo řemeslnického díla a potřebných k tomu pomůcek. Řecké slovo *technē* lze přeložit slovem umění.

Zpracování materiálů a součástí

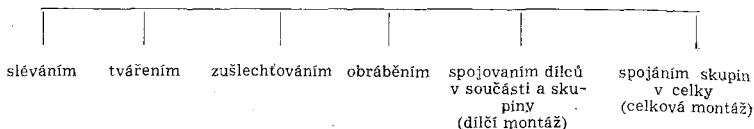


Schéma 1. Zpracování jako nadřazený pojem

Při těsné souvislosti umění a řemesla ve starověku byl tento pojem uplatňován jak pro uměleckou tvorbu, tak i pro řemeslnou výrobu.

V nynější době se tento výraz používá ve výrobě jednak k označení činnosti ve smyslu dokonalého ovládnání výrobních prostředků, jednak k označení samotných výrobních prostředků. V umění se toho výrazu používá k vyjádření schopnosti zvládnout a využít prostředky umělecké tvorby daného oboru.

Akademik Vologdin definuje techniku jako společenskou činnost, v níž člověk využívá zkušeností získaných lidstvem po staletí a vlastních znalostí a prostředků k ukojení svých potřeb.

Nyní se častěji používá slova *technika* k označení prostředků ke tvorbě užitných hodnot. Soudobá definice techniky zní:

Technika je souhrn výrobních prostředků vyvíjejících se v procesu společenské výroby; je zhmotněním znalostí a zkušeností získaných lidstvem v průběhu postupného zvládnutí přírodních sil; činitelem ovlivňujícím vývoj techniky je ekonomika.

Technika je společenskou kategorií, neboť její vývoj a využití jsou řízeny společenskými zákonitostmi, a naopak sama technika ovlivňuje vývoj výrobních sil a tím i výrobních vztahů.

Slovo *technologie* pochází ze spojení řeckých slov — *technē* (umění) a *logos* (slovo, myšlenka, učení). Herakleitos používal slova *logos* k označení všeobecných zákonitostí světa a bytí.

Ve starém Řecku se tímto slovem označoval souhrn pravidel a pouček potřebných k vytvoření uměleckého díla.

Výrazu *technologie* se používá dnes jednak k označení určitého komplexu vědních oborů, jednak k označení praktické činnosti zaměřené k vytvoření užitných hodnot proměňováním surovin v materiál a materiálu v hotové výrobky.

Dosud běžně užívaná definice technologie označuje ji jako vědu o zpracování surovin a materiálů v polotovary a hotové výrobky. Novější a obecnější definice zní:

Technologie je věda o přírodovědných a technických zákonitostech výrobního procesu. Omezíme oblast našeho zkoumání na užší komplex pochodů spadajících pod pojem *strojírenské technologie*.

II. Strojírenská technologie

Do rámce strojírenské technologie je nutno pojmut celý komplex technologických pochodů nutných k výrobě součástí a strojů, včetně výroby polotovarů (odlitek, výkovků, výlisků apod.). Potom lze náplň pojmu „strojírenská technologie“ jako komplexu výrobních pochodů vyjádřit takto:

Strojírenská technologie se zabývá technologickými procesy používanými při výrobě strojů a přístrojů; jejími hlavními obory jsou: slévání (včetně přípravy kovů), tváření, zušlechťování, obrábění a spojování (viz schéma 2).

K osvětlení náplně pojmu *strojírenská technologie* pokusme se nyní definovat jednotlivé její obory, uvedené na schématu 1.

Slévání je technologický obor zabývající se výrobou polotovarů nebo hotových součástí z beztvárné hmoty — tekutého nebo polotekutého kovu, vyplňujícího formu působením hydrostatického nebo hydrodynamického tlaku. Tvar formy se po ztuhnutí přenáší na odlitek.

Příprava kovu ve slévárnách spočívá ve výrobě tekutého (polotekutého, kašovitého) kovu žádaného složení, vlastnosti a čistoty.

Tváření, v užším pojetí *přetváření* (tj. kování, lisování, tažení, protlačování apod.) je technologický obor, jehož účelem je výroba polotovarů nebo hotových součástí z tuhého (kompaktního) materiálu přemístováním jeho částí nebo částic za tepla nebo za studena působením tlaku nebo tahu.

Prof. Kienzle ve své práci *Die Grundpfeiler der Fertigungstechnik* označuje slévání jako pochod, jehož hlavním znakem

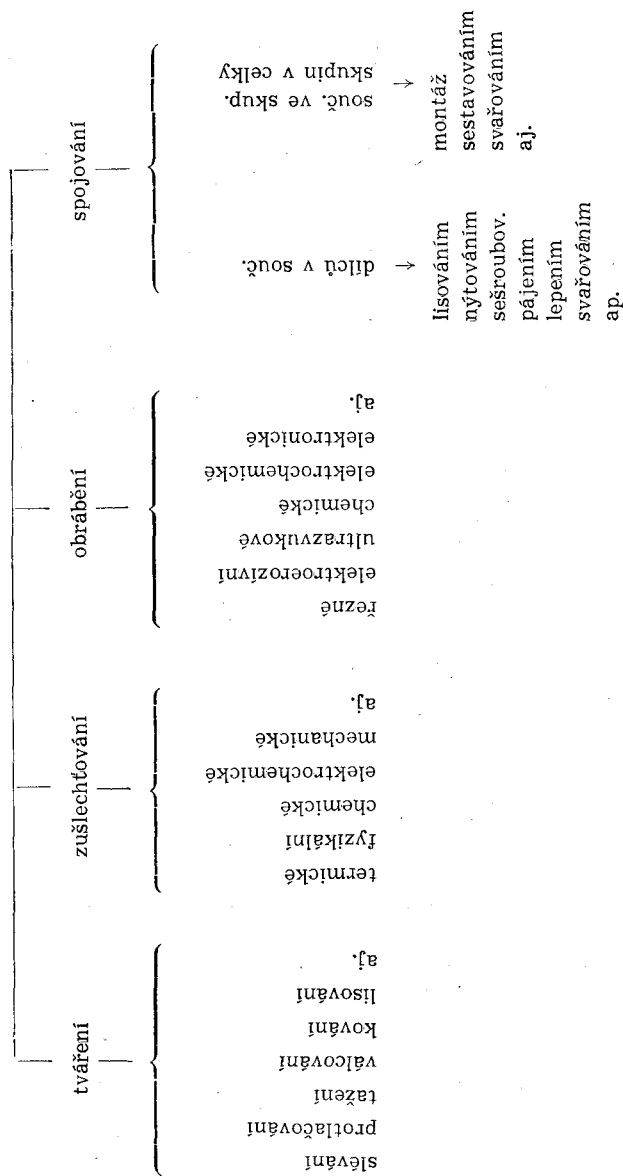


Schéma 2. Zjednodušené schéma strojírenské technologie

je beztvárnost výchozího materiálu; nazývá ho *Urformen* — *prvotní tváření*. Ostatní pochody — *kování, lisování, válcování* apod., tj. pochody tvářecí v užším slova smyslu, charakterizuje tím, že výchozí materiál má tuhé skupenství; nazývá je *Umformen*, tj. *přetváření*, neboť jde o změnu tvaru, zpravidla jednoduchého, ve složitější. Jak slévání, tak i tváření označuje tedy Kienzle společným termínem *tváření*.

Tento na první pohled nezvyklý přístup k třídění hutních pochodů stává se při bližším rozboru pochopitelný a dobře odůvodněný. Uvažujeme-li tvářecí pochody z hlediska jejich kinetiky, vidíme, že přechod od slévání k tváření je plynulý.

Při stacionárním lití působí síly hydrostatické, při tlakovém (vstříkovém) lití síly hydrodynamické; při explozivním tváření nabývají tyto síly zvláště vysokých hodnot. Kování, válcování a tažení se uskutečňuje silami dynamickými.

Tedy jak při tváření, tak při lití žádaný tvar vzniká působením sil dynamických nebo statických. Podstatným znakem charakterizujícím rozdíl mezi sléváním a tvářením (v jeho užším pojetí) je stav (skupenství) výchozího materiálu; avšak i zde lze konstatovat určitou plynulost, postupnost přechodu. Při lití zpravidla operujeme s beztvárnou hmotou — tekutým kovem, při tlakovém lití se používá též kovu polotekutého, kašovitého. Při protlačování stav kovu je těstovitý (extruding proces při výrobě slinutých karbidů!). Při tažení, válcování, kování za tepla operujeme s tuhým kovem, jehož pevnost je snížena ohřevem; při lisování a kování za studena je kov ve stavu tuhém. Při lisování součástí z práškového kovu je výchozím materiálem hmota beztvárná (podobně jako při slévání).

Práškovou metalurgii a tlakové lití lze proto označit jako pochody přechodné, ležící na hranici mezi sléváním a tvářením. *Lisování prášků* je pochodem tvářecím, ačkoliv operujeme s beztvárnou hmotou, *tlakové lití* je pochodem slévacím, ačkoliv často operujeme s materiálem polotekutým, kašovitým.

Zdá se proto vhodné zahrnout do pojmu tváření vedle klasických metod tvářecích také slévání. Tak dostaneme zjednodušené schema členění strojírenské technologie (schéma 2).

Obrábění bylo donedávna definováno jako pochod, při němž se nový povrch získává odebráním částecek materiálu řezným nástrojem. Avšak v posledních dvou desetiletích vývoj obrábění nabyl zvláště rychlého spádu. Byly vyvinuty nové obráběcí metody: *elektroerozivní*, při níž se odebrání částic děje elektrickými výboji, *ultrazvuková*, která umožňuje získat žádaný tvar tím, že tvarový nástroj, kmitající nadzvukovou

frekvencí, vrhá na obrobek kapalinu se suspenzí abrazivních zrn. V posledních letech se stále více uplatňuje *metoda chemická* a *elektrochemická*, využívající kyselin nebo alkálií k usměrněnému odebírání částic materiálu, a tím i k získání žádaného tvaru; nejnovějšími metodami jsou obrábění plazmou a svazkem urychlených elektronů. Obrábění přestává být pochodem výhradně řezným; tento pojem má nyní širší náplň. Lze proto definovat pojem obrábění takto:

Obrábění je obor strojírenské technologie zabývající se výrobou součástí nebo dílců žádaného tvaru, rozměru a jakosti odebíráním částic nebo částí materiálu; může být prováděno buď řezným nástrojem nebo pochodem elektroerozivním, ultrazvukovým, chemickým, elektronickým apod.

Do obrábění řezáním zahrnujeme mimo soustružení, frézování, broušení atd. též stříhání, vystřihování, rozřezávání apod.

Na základě toho, co jsme uvedli, je možno mluvit pouze o dvou základních způsobech výroby polotovarů a součástí — *tváření* a *obrábění* (viz schéma 2).

Hlavními dělicími znaky mezi základními technologickými obory jsou:

— při tváření vzniká polotovar nebo součást působením tlaku nebo tahu bez odebírání částic materiálu,

— při obrábění vzniká součást odebíráním částic nebo částí materiálu.

Strojní součásti nebo polotovary bývají často podrobovány dalším technologickým změnám za účelem zlepšení fyzikálních nebo mechanických vlastností, ev. pouze povrchu, beze změny rozměru a tvaru; tyto pochody označujeme jako *zušlechťovací*. Tento výraz není zcela výstižný; je převzat z německého *Veredelung*. Nenacházíme zatím termín vhodnější.

Zušlechťování je obor strojírenské technologie zabývající se změnami fyzikálních, mechanických nebo chemických vlastností polotovaru nebo součástí, event. změnami vlastností jejich povrchových vrstev.

Do tohoto oboru spadají jak pochody tepelného zpracování (kalení, popouštění, normalizování apod.), tak i veškeré pochody povrchových úprav — fyzikálních, chemických, elektrochemických, mechanických apod.

Součásti mohou být zhotoveny i spojováním několika dílců nebo dílů v rozebíratelný nebo nerozebíratelný celek: lisováním za studena nebo za tepla, letováním, pájením, nýtováním, sešroubováním, svářením apod. Několik hotových součástí se spojuje v podskupinu nebo skupinu tvořící ucelený díl (mechanis-

mus) stroje nebo přístroje. Spojováním skupin dostaneme výrobní celek (stroj, přípravek, přístroj). Veškeré tyto pochody lze shrnout v samostatný obor technologie — spojování, který lze definovat takto:

Spojování je obor strojírenské technologie zabývající se zhotovováním součástí z dílců, anebo podskupin a skupin ze součástí, a event. výrobních celků ze skupin.

Spojování zahrnuje v sobě tedy jak zhotovování součástí z dílců — např. pájením nebo svařováním, tak i montáž podskupin, skupin, strojů, přístrojů apod.

Svařování by nebylo správně zařazovat ani do tváření, ani do obrábění, neboť není vždy uskutečňováno tlakem, ani se při něm neodebírají částičky materiálu. Svým charakterem jako pochod, při němž nastává místní ohřátí materiálu na teplotu tavení (nebo blízkou k ní), se přibližuje k tváření a organizačně do něho zpravidla spadá. Svým posláním v řadě procesů strojírenské technologie patří do spojování, neboť tímto pochodem se uskutečňuje spojování dílců v součásti, součástí ve skupiny nebo výrobní celky (svařované nosníky, mosty, věže apod.).

Ujasnění základních termínů a rozřídění pochodů strojírenské technologie přispěje k odstranění zmatku v názvosloví, který nepříznivě ovlivňuje jak běžnou technologickou praxi, tak i výchovu na školách a technickou literaturu. Např. dosud často užívané výrazy „opracování“, „třískové opracování“, „třískové obrábění“ ve smyslu „obrábění“, nebo „beztřískové obrábění“ ve smyslu „tváření“ jsou nesprávné obsahově i svými názvy. Správněji by bylo mluvit o tváření a obrábění, event. o zpracování materiálu tvářením (sléváním, kováním, lisováním apod.) a o zpracování materiálu obráběním (řezným, ultrazvukovým, elektroerozivním apod.).

Pokusili jsme se proto zjednodušit třídění a seřadit technologické pochody do několika základních skupin tak, aby mohly být základnou pro třídění disciplin na vysokých a odborných školách a pro organizační strukturu v závodech.

Pro organizování výuky na vysokých a odborných školách a stanovení organizační struktury v závodech dovoluje navržené třídění rozdělit pedagogické a výrobní úkoly na dvě hlavní skupiny — *tváření* a *obrábění*. K první se přidružují svařování a zušlechťování, ke druhé spojování.

Uvedené třídění strojírenské technologie je předkládáno jako návrh k diskusi. Problém je velmi složitý a vyžaduje všestranné osvětlení na široké základně.

LITERATURA: V. P. Vologdin, *Nauka i žizn*, Zvezda 1952, N. 7; *Sovětská encyklopedie*, sv. III; H. Seidel, *Leserzuschrift. Fertigungstechnik u. Betrieb* 10, 1960, Heft 9; P. Selbmann, *Probleme der Technologie des Maschinenbaues*, K-M Stadt 1957; A. J. Kaširin, *Technologija mašinostrojenja*, Moskva 1949; A. P. Sokolovskij, *Technologija mašinostrojenja*, Moskva 1947; O. KiENZLE, *Die Grundpfeiler der Fertigungstechnik. Werkstattstechnik u. Mbau* 1956, Heft 5; W. Engelhardt, *Systematik der Fertigungstechnik. Werkstattstechnik u. Mbau* 1956, Heft 5; ten Źe, *Vorschlag zur Neufassung der Grundsatzordnung Technologie. Die Wirtschaft* 15 - 1960, N. 32; H. Lohmann, *Význam metodologie pro vyučování technickým vědám*, Nová technika 1957, č. 3.

PŘÍSPĚVEK K PEKAŘSKÉ TERMINOLOGII

Josef Spousta

Pro současný stav pekařského oboru je příznačné, že se malé, řemeslné či živnostenské výroby koncentrují ve větší celky, výroba se specializuje, mechanizuje a automatizuje.

S tím vším ovšem úzce souvisí i terminologie. Vznikají do té doby neznámé názvy v disciplínách nových, mění a doplňují se živelně a proto ne vždy vhodně výrazy ve výroбах klasických. Pekařské názvosloví, které nebylo soustavně literárně propracovááno a udržovalo se spíše jen ústní tradicí, se tím ještě více rozkolísává. V pekárnách se používá dosti rozličných, více či méně přiléhavých názvů. Mnoho názvů a výrazů v pekařství používaných vzniklo u nás zkomolením různých cizích, nejčastěji německých slov, jak je nashromáždili ve své praxi pekaři, kteří přišli z různých míst za zaměstnáním. Pořád nemáme v pekařství pro mnoho pojmů, předmětů a výkonů jednotné označení, není žádnou vzácností, že jedna a tatáž věc nebo jeden a tentýž výkon se nazývá v různých krajích jinak, nebo obráceně, že pro různé, podstatně odlišné pojmy se používá jednoho a téhož výrazu.

Dosavadní řemeslnické, uzuální názvosloví nevyhovuje stavu odboru a odbornému vyjadřování, teoretickým požadavkům, výuce ve školách apod. Autoři odborných pojednání naráželi na nedostatek jednotných a výstižných pojmenování. Tu pak si často vypomáhali nehodícími se překlady cizích slov, nebo

si vymýšleli slova nová, často právě tak nevhodná, jako byly názvy používané již odedávna několika generacemi pekařů. Je snadno pochopitelné, že takováto nejednotná terminologie působí také značné potíže při překladech z cizích jazyků.

Pokusím se ukázat tuto nejednotnost pekařského názvosloví na několika příkladech. Manipulace s kvasem a těstem, odebíráním a zmlazením zákvasku počínaje a *vyhlídáním* zváleného chleba na ošátkách konče, nazývá se *vedení*. Tím, že se kvasu používá různými způsoby, vzniká také několik odlišných druhů vedení a sice *vedení na kvas, na záraz, na příčinu a na barvu*. Kromě toho rozeznávají pekaři *staré a mladé vedení*. Chladné odlévání, použití studené mouky k děláni kvasu, málo vyžrálý kvásek, nebo nedostatečné jeho množství použité k zakvašení kvasu, způsobují málo živé, pomalé kvašení a tím také opožděné vyžrání kvasu, který je proto „mladý“. Naproti tomu kvas, který buď působením vyšší teploty, nebo použitím většího množství kvásku kvasí příliš rychle a tedy předčasně vyzraje, bývá „starý“. Tyto vlastnosti kvasu, jestliže nebyly vhodnou změnou včas napraveny, přenesou se i na vymísené těsto, k jehož zakvašení bylo takového kvasu použito, a dále na zválený a postupně i na hotový, upečený chléb, při kterém se projeví určitými vadami v chuti a vzhledu, poukazujícími buď na „staré“ nebo na „mladé“ vedení.

Všechny stupně kvasného procesu, kvašením zákvasku počínaje a kynutím zváleného chleba konče, označují se ve většině pekáren v Čechách jako *kynutí*, na Moravě jako *kysání* a na Slovensku jako *kysnutie*. Správnější však je nazývat průběh kvasného procesu mezi odebráním zákvasku a mezi klesnutím neboli vyžráním kvasu *kvašení*, kdežto pro zkyprnění vymíseného těsta a zváleného chleba používat označení *kynutí*. Mezi řádným vykvašením a vyžráním kvasu a mezi vykynutím vymíseného těsta nebo zváleného chleba je podstatný rozdíl. Kvas nahrazuje, jak známo, při výrobě chleba kvasnice, používané při výrobě bílého pečiva. Poněvadž jeho schopnost zavést v chlebovém těstě žádoucí kvašení závisí především na dokonalém vyžrání, musí každý jeho stupeň, ať již zákvasek, kvásek nebo kvas, sám prodělat kvasný proces až po nejkrajnější mez, kdy činnost mikroorganismů kvašení způsobujících, hlavně však těch, které způsobují lihové kvašení, vyvrcholí, což se projeví klesnutím kvasu. Naproti tomu při kynutí vymíseného těsta nebo zváleného chleba nesmí nikdy dojít k tomu, aby těsto před válením nebo dokonce chléb před sázením do pece klesl. Proto je třeba kynutí v určitém stupni, kdy se

dosáhlo dostatečného zkyprění těsta, přerušit, takže nedochází k vykvašení, nýbrž k pouhému zkynutí čili zkyprění těsta.

Výroba chleba vedeného *na kvas* se liší od jiných způsobů vedení tím, že se z kvasu dělá přímo těsto, při čemž se určité množství kvasu, potřebná voda, mouka a sůl a podle místních zvyklostí také něco kmínu nebo fenyklu vymísí na přiměřeně tuhé těsto. Toto těsto se pak před dalším zpracováním, tj. před rozvažováním na bochníky a zválením, nechává nějakou dobu kynout.

Výroba chleba vedeného *na záraz* je jakousi českou specialitou. V Německu a Rakousku je výroba chleba tímto způsobem velice vzácným zjevem. Původ vedení na záraz třeba pravděpodobně hledat v bývalých malých pekařských dílnách, kde byl nedostatek pracovního místa. Kvas se dělal obvyklým způsobem v díži. Poněvadž při pečení v jedné peci bývala v pekařské dílně jediná díž, ve které byl udělán kvas, neměl pekař, chtěl-li v díži mísit těsto na první zasazení peci, v čem by připravil další kvas na zakvašení těsta pro druhé pečení. Pomáhal si tedy tak, že k celému kvasu v díži přidal vody a mouky a vše promísil na dosti volné těsto, které se nazývalo *záraz*. Od hotového zárazu část odebral do násypek a odstavil stranou ke kvašení. Ke druhé části zárazu, v díži zbylé, přidal sůl a kmín a ještě tolik vody a mouky, aby těsto, které hned po odebrání zárazu vymísil, dalo tolik bochníků chleba, kolik se vešlo do peci. Podobně jako těsto zakvašené přímo kvasem nechávalo se i na záraz vymísené těsto $\frac{3}{4}$ — $1\frac{1}{4}$ hod. kynout, potom se z díže vyhodilo na vál, rozvažovalo se a válelo v bochníky, které se po náležitém vykynutí sázely do peci.

Jakmile se vyhozením těsta na vál díž vyprázdnila, přesypal se do ní záraz, odebraný před mísením těsta do násypek, který, mezitím co se válel chléb a kynutý sázel do peci, prodělával kvašení jako kvas a byl krátce po vsazení první peci již tak dalece vyzářlý, že se mohlo mísit těsto na druhé pečení. Pracovní postup se přitom opakoval jedině s tím rozdílem, že místo kvasu udělaného večer, použitého k zakvašení prvního zárazu a těsta zakvašovalo se každé další mísení části dosti vyzářlého zárazu prve odebraného. A je zajímavé, že způsob vedení na záraz se udržel jakousi setrvačností až dodnes i ve velkých pekárnách, majících dostatek pracovní plochy i vyhovující strojní zařízení, tedy např. mísicí stroj s několika výměnnými pojízdnými mísicími nádobami o dostatečném obsahu.

Jak patrně, je vedení na záraz jedním druhem vedení výroby

chleba a není proto správné používat tohoto pojmenování při výrobě bílého pečiva. (Průmysl potravin, str. 327, 1960.)

Vedení na příčinu. Název *příčina* je pravděpodobně odvozen ze slova *přičinit* (*přičinit* = *přidat*, *přidělat*) a zdá se být pro příčinu, která povstává přilitím (přičiněním) vody a přimísením mouky k vyvrálému kvasu, dosti příležitým. Zato však v používání názvu *příčina* na označení určité fáze kvasného procesu, která se vyskytuje mezi vyvráním kvasu a míšením těsta, je tatáž anarchie jako v celém pekařském názvosloví vůbec. Mnozí pekaři nerozlišují totiž správně *příčinu* od *zárazu* a v mnohých případech vidí rozdíl jedině v různé jejich konzistenci, neboť *příčina* se dělá pravidelně volná, kdežto *záraz* bývá většinou tuhý, dosti zhusta jen o něco málo volnější než vlastní těsto. Skutečný rozdíl mezi zárazem a příčinou třeba však vidět v tom, že *záraz* je nutno pokládat za jakýsi druh kvasu, který před použitím k zakvašení těsta musí být úplně vyvrálý, kdežto *příčinu* nelze mezi kvasy zařadit, poněvadž se nenechává vyvrát jako kvas tak dalece, aby klesla, nýbrž jen vykynout, jako vymísené těsto vedené na kvas nebo na *záraz*.

U obou uvedených způsobů (*vedení na kvas* i *vedení na záraz*) postupuje se při mísení těsta tak, že se přidává ke kvasu nebo vyvrálému zárazu, jehož je zapotřebí, aby se zavedlo kvašení v těstě, voda, sůl, kmín a veškerá mouka, již je třeba, aby těsto mělo žádanou konzistenci; vše se pak vymísí přímo na těsto, které se před dalším zpracováním nechává nějakou dobu kynout. Při vedení na příčinu se přidává k vyvrálému kvasu veškerá voda určená k odlití na těsto, kdežto z celého množství mouky, které je zapotřebí na dosažení dostatečně tuhého těsta, použije se jenom menší částí, takže vymísením nepovstane těsto, nýbrž poměrně volná hmota, zvaná *příčina*. Ta se pak nechá kynout. Po uplynutí asi $\frac{3}{4}$ — $1\frac{1}{2}$ hod., kdy je *příčina* dostatečně vykynutá, přidá se sůl, kmín i mouka při dělání příčiny zbylá a potřebné na dosažení žádané konzistence těsta. Těsto se vymísí, nenechává se však kynout, nýbrž hned po vymísení se rozvažuje a válí. Jak patrně, je při vedení na příčinu ta fáze procesu, kterou při vedení na kvas nebo na *záraz* prodělává těsto po vymísení, nahrazena kynutím, které probíhá v příčině ještě před vymísením vlastního těsta. Je však známo, že v postupu práce, rozdělování a doplňování kvasů je při vedení na příčinu v různých pekárnách tolik rozdílů, že je dosti nesnadné popsat správně a výstižně výrobu chleba tímto způsobem.

Vedení na barvu. V Rakousku, jmenovitě pak ve Vídni, kde je tento způsob vedení při výrobě chleba nejvíce rozšířen, ta fáze kvašení, která je podobně jako u nás známá *příčina* mezi vyzráním kvasu a mísením těsta, nazývá se *Farbe*. Překladem slova *Farbe* povstalo v Československu hojně používané pojmenování „barva“, nebo také zkomolenina „Forb“ („Vorb“), které zrovna tak jako původní název německý nemá s kvašením a s výrobou chleba nic společného. V některých pohraničních pekárnách v severních Čechách a na severní Moravě vyskytovalo se také německé pojmenování *Langsauer*, kterého se hojně používá v Německu k označení barvy nebo s barvou značně příbuzného stupně kvašení.

Pokud jde o odchylky v samotné výrobě, najdeme nejčastěji rozdíl ve způsobu, jakým se kvas připravuje a doplňuje mezi výrobou. Na první pečení se ve většině pekáren dělá kvas obvyklým způsobem a rozdíl je nejčastěji v tom, jakého fermentu se používá k přípravě dalších, mezi výrobou doplňovaných kvasů, a také v poměru, v jakém je množství na zakvašení použitého fermentu k množství hotového kvasu. Také konzistence kvasů a barev je téměř v každé pekárně jiná. Tak např. v některých pekárnách se rozděljuje kvas na dvě části. Z jedné se přidáním vody a mouky dělá barva, kdežto druhou se zakvašuje kvas pro příští pečení. Jinde zase se dělá z celého kvasu, z více vody a mouky barva značně větší, před mísením těsta se jí pak část odebírá nebo ponechává v kvasné nádobě a zakvašuje se jí doplněný kvas. Ve velkých pekárnách se vedou a doplňují kvasy zcela odděleně. Z nich se pak odvažuje potřebné množství na zakvašení každé barvy. Způsob doplňování kvasů pro druhé a každé další pečení je dán zařízením pekárny. Má-li pekárna dostatek prostoru v kvasných nádobách, volí pomalejší kvašení a pracuje s menším množstvím fermentu, ať již je jím část odebraného vyzrálého kvasu, nebo v kvasné nádobě zanechaná část barvy. Zato v pekárnách, kde je nedostatek místa a kde tedy chybí k řádnému vykvašení a vyzrání potřebný obsah kvasných nádob, se používá k zakvašení více fermentu, aby se dosáhlo intenzivnějšího a rychlejšího kvašení. Nejsou vzácností případy, že se v jedné pekárně připravuje kvas s použitím fermentu v poměru k hotovému kvasu 1 : 5 nebo 1 : 4, kdežto v druhé pekárně se bere ferment v poměru 1 : 3 až 1 : 2. V prvním případě je ovšem kvašení pomalejší, takže na vyzrání kvasu bude zapotřebí 3 až 4 hodin, kdežto v případě druhém bude kvas za 2 hodiny nebo i dříve způsobilý k zakvašení barvy.

Konzistence kvasů a barev bývá také dosti rozličná podle toho, v jakém druhu stroje se barvy a kvasy mísí. Pro pekárny pracující na kvas nebo na záraz, v nichž se mísí hmoty více méně tuhé, hodí se nejlépe mísicí stroje s výměnnými nádobami, na nichž se mísí těsta, dělají kvasy a zárazy. V jejich náhradních nádobách se také kvasy a zárazy nechávají vyzrát a vymísená těsta kynout. Na těchto strojích, zvláště pokud mají jedno otočné rameno a otočné mísicí nádoby, nelze však dobře mísit volné kvasy a tím méně pak řídké, přímo tekuté barvy. Tím se také vysvětluje, proč v různých pekárnách pracujících na barvu nalezneme v konzistenci kvasu tak značné rozdíly a proč se v některých pekárnách dělá barva tak tuhá, že vedení na barvu se stává vlastně vedením na příčinu; neboť příčina se liší od barvy jen tím, že se dělá poněkud tužší. A právě proto, že na některých mísicích strojích nelze dobře mísit řídké barvy, opatřují se pekárny pracující vedením na barvu vedle strojů určených výhradně na mísení těst ještě dalším strojem, tzv. šlehačkou kvasu. Na ní není sice možné mísit tuhá těsta, ale za to se velice dobře hodí k mísení volných kvasů a řídkých barev. Takováto šlehačka kvasů nebo barev bývá pak v pekárnách doplněna ještě zařízením na vylévání kvasů nebo barev z kvasných kádí do mísicích strojů. Toto zařízení na vylévání je namontováno na váze, takže je možné přesně váhově kontrolovat množství vylévaného kvasu nebo barvy do mísicího stroje.

V některých pekárnách zaměňoval se název barva s názvem „polisch“ (poliš), kterým se v Rakousku rozumí určitý způsob vedení při výrobě některých druhů bílého pečiva a který tedy nemá nic společného s výrobou chleba, a proto se také nemá vůbec používat v černých pekárnách. Poliš není ostatně nic jiného než poněkud řídkší *omládek*.

Nejednotné je dosud v našem pekařství používání výrazů *míchání* a *mísení*. Mícháním se rozumí v pekařství smíchávání dvou druhů mouk různých jakostí na mouku jednu, egální, kdežto mísení je zpracovávání kvasů, zárazů, příčin nebo barev s moukou a popřípadě také ještě s vodou na těsto. Při míchání jde tedy o smíchávání pevných látek na novou, zase pevnou látku, kdežto při mísení jde jednak o smíchávání látky pevné, jednak o smíchávání vody nebo látky o značné vlhkosti, jako jsou kvas, záraz, příčina nebo barva na látku novou, tj. těsto. Není proto také správné zaměňovat název *stroje míchací* s názvem *stroje mísicí*. (Tak je tomu např. v článku

nazvaném *Nový míchací stroj pro potravinářský průmysl*, Průmysl potravin, 1962, str. 646.)

V odborných přednáškách (např. v diskusním semináři o mechanizaci pekáren závodní pobočky ČSVTS Státního nakladatelství technické literatury a redakce potravinářské literatury SNTL) vyskytly se zprávy o výrobě bílého pečiva na zázaz. Takováto sdělení nejsou správná, poněvadž bílé pečivo lze vyrábět jen dvojím způsobem, a to buď vedením na omládek nebo vedením bez omládku, ale nikoli vedením na zázaz. Nejvýše lze snad zde ještě připustit v poslední době uváděné tzv. *vedení na rozkvašení*, při kterém se kvasnice před použitím rozmísí ve zředěném sladovém výtažku. Ale toto *vedení na rozkvašení* není vlastně také ničím jiným nežli vedením bez omládku.

Aniž by se nějak blíže definoval, vyskytl se tu a tam v odborném pekařském tisku (Pekařská příručka, Praha 1958) výraz „běžné pečivo“. Tento značně neurčitý výraz lze akceptovat nejvýše jen jako hovorový, neodborný, ale nepatří do prací odborných. Pekařské bílé pečivo dělíme na *bílé pečivo vodové*, *bílé pečivo mléčné*, *bílé pečivo tukové*, *bílé pečivo jemné* a *bílé pečivo trvanlivé*. Vesměs se kypří kvasnicemi a až na bílé pečivo trvanlivé má krátkou životnost.

Rozlišovat je třeba tyto pekařské výrobky od výrobků pečiváren, jako je např. velmi široký sortiment keksů (sušenek) a jiných druhů pečiv vyráběných v pečivárnách, vesměs kypřených chemickými přípravky a majících podstatně delší životnost než výrobky pekařské. Nyní se u nás počítají k výrobkům pečiváren obyčejně také perník na strouhání (ze žitné mouky), nejrozmanitější druhy perníčků (z pšeničné mouky) a dále oplatky plněné i neplněné. Pro úplnost je třeba zmínit se ještě o velikém množství nejrozmanitějších druhů výrobků „měkkého cukrářství“ vesměs kypřených buď sněhem ze slepičích bílků, nebo jen tukem (výrobky z lístkového těsta) anebo konečně chemickými kypřidly. Měkké cukrářské výrobky mají vesměs jen krátkou životnost.

Až do nedávna se nazývala výrobna, v níž se pekli chléb a bílé pečivo, prostě *pekárna*, stroje tam používané *stroje pekařské* a chléb a bílé pečivo výrobky pekařskými. V poslední době se bez bližšího zdůvodnění tu a tam zavádí pro pekárnu název „pekárenská provozovna“, pro pekařské stroje název „pekárenské stroje“ a pro chléb a bílé pečivo název „pekárenské výrobky“. Bude třeba, aby v této věci podal potřebné vysvětlení a učinil závazné rozhodnutí Ústav pro jazyk český ČSAV

a Ústav slovenského jazyka SAV. I když se snad chce názvem „pekárenská provozovna“ a „pekárenské stroje“ rozlišit bývalá malá výroba od dnešních velkých pekáren, zdá se, že zavádění označení „pekárenské výrobky“ není vhodné a že chléb a bílé pečivo by se měly i dnes nazývat prostě *pekařskými výrobky*, poněvadž i když bude v dohledné době práce v pekárnách úplně mechanizována a později snad automatizována, bude i v takovýchto novodobých velkých pekárnách vždy třeba pekařů, dokonale ovládajících nejen pekařskou technologii, ale kromě ní ještě i strojeznalství a elektrotechniku. Takovému ukvapeně, živelné tvoření nových názvů vede pak i k nevhodným termínům. (Viz např. v tištěném kalendářním přehledu akcí Vědecko-technické společnosti z června 1962 výraz „mlynářenský závod“ místo prostého a správného *mlýn* nebo *mlýnský závod*.)

Těsto odvažované na jednotlivé bochníky a nazývané v pekařství *nakládáním na chléb* se při ruční výrobě napřed hnětlo, čili jak se v pekařské terminologii říkalo, *naráželo* a teprve náležitě prohnětené stáčelo v bochníky anebo popřípadě pak ještě vyvalovalo v šišky při výrobě podlouhlých chlebů. Narážení těsta se opakovalo 6—10krát, popř. i vícekrát, nežli se bochníky stáčely. Při narážení hnětl pekař každou rukou jeden bochník odděleně a teprve při stáčení opíraly se oba válené bochníky hladkou stranou vzájemně o sebe a když byly pak otáčivým pohybem hněteny, vytahovala se vnější vrstva těsta jednak třením o vál, jednak třením o druhý bochník v jakýsi cíp, který se zavinul a zatlačil do středu té strany bochníku, kde byla ruka válejšího. Opětovným překulením bochníku vytvořil se nový cíp, který se opět zatlačil do středu bochníku, a tak se pokračovalo, až oba bochníky dostaly tvar koule s hladkým povrchem. Jen na té straně, kde byly cípy vytlačené těsta do vnitřku bochníku vtlačovány, zůstávala neuhlazená část neboli „závěr“, zvaná v pekařské mluvě „šlus“. Při výrobě podlouhlých chlebů, tzv. „šišek“ neboli „vek“, se zvalél odvážený kus těsta napřed v kulatý bochník, ze kterého se teprve vyválela šiška žádané délky. Při stáčení kulatého bochníku se vytvořil závěr v jeho středu, při válení šišky závěr po celé její délce. Těmito závěry dospod „odsazovaly“ se pak bochníky nebo šišky (*vyhazovaný chléb*) na ošatky ke kynutí s výjimkou tzv. *obracených chlebů*, které se odsazovaly na ošatky hladkou stranou a navrch stranou, na které je závěr bochníku. Při sázení na půdu peci se totiž obracely, a nikoli jako se to provádělo u chlebů odsazovaných na ošatky zá-

věry dospod, které se z ošatek na půdu pece vyhazovaly, takže přišly závěrem na půdu pece. Dnešní válení chleba strojem, poněvadž těsto bylo již při strojním dělení šroubovicemi děličného stroje dostatečně prohněteno, omezuje se na pouhé formování, a to při kulatých bochnících na stáčení a při šiškách na vyvalování do délky.

Důležitou částí technologického postupu výroby bílého pečiva je *odpočívání těsta* (něm. *Vorgare, Ruhselzeit, Teigruhezeit*), v pekařské terminologii zvané „růzlování těsta“ (výraz vzniklý pravděpodobně zkomolením německého *ruhen lassen*) a *přehnětení těsta*, kterému se v pekařství říkávalo „přeštosování těsta“. Tento nevhodný výraz, utvořený z německého slova *zusammenstossen*, chtěl asi nějaký pekařský teoretik nahradit v pekařství naprosto neznámým slovem „tužit“. Je zbytečné zavádět do pekařství tento nic neříkající pojem, který ostatně ani nevystihuje význam výkonu, o který tu jde. Hnětením bez přídavku mouky se totiž nestane těsto tužším, nýbrž pružnějším a tažnějším. Je proto lépe použít k označení uvedeného výkonu sice poněkud všeobecného, ale výstižného a v pekařství hojně používaného výrazu *hnětení*. Kdybychom chtěli tento výkon přesněji označit, pak by zde bylo vhodnější slovo *narážení*. Tohoto výrazu se také již hojně používá při výrobě chleba, a to tím spíše, že hnětení pšeničného těsta mezi odpočíváním je technologicky úplně totožné s narážením chlebového těsta při válení bochníků. Při válení chleba se narážené těsto též několikrát vyvaluje, obrací a překládá. Také účel hnětení pšeničného těsta a narážení syrových bochníků je stejný. Mají se vypudit nahromaděné plyny v bublinách těsta a stejnoměrněji rozptýlit mikroorganismy, které způsobují v těstě kvašení a kynutí. Při hnětení, popř. po několikrát přehnětení pšeničného těsta během jeho odpočívání, kladou těsta z mouky s kvalitním lepkem odpor, což se v pekařské mluvě nazývalo *beranění těsta*. Naproti tomu pšeničná těsta se slabým lepkem se spíše rozbíhala, o čemž se v pekařství mluvilo jako o *plihnutí těst*. Název *kynutí pekařských výrobků* od okamžiku jejich vyformování až po vsazení výrobků do pece se kryje s německým výrazem *Hauptgare*. Pro vzrůst syrových pekařských výrobků, po jejich vsazení do pece, až po tvoření kůrky mají Němci označení *Nachgare* nebo *Ofentrieb*. U nás nemáme dosud vhodný ekvivalent.

Místo vžitého *formování pekařských výrobků* zavádějí někteří pekařští pracovníci nový méně vhodný název *tvarování*. Lépe by bylo zde zůstat při obvyklém *formování*.

Otvor, kterým se pekařské výrobky do peci sázely, se nazýval *ústa peci*. Uzavíral se různě konstruovanou „zástava o u“. U všech pekařských pecí nepřímou vytápěných musí být tzv. parní neboli odpařovací průduchy, které umožňují spojení pečicího prostoru peci s komínem, jimiž se v případě potřeby odvádí pára z peci do komína. Tyto průduchy se uzavírají buď záklopkovými ventily, nebo šoupátkovými závěrami. Vyformované, správně kynuté pekařské výrobky se sázejí do řádně vytopené, zaležené a *zapárené*, nikoli, jak se někdy nespávně uvádí „zapárené“ peci. Němci mají pro zapárenou pekařskou pec několik výrazů, a to *Schwüle, Schwaden, Schwelle, Wrasen*. Je rozdíl mezi zapárením pekařské peci pro pečení chleba a zapárením peci pro pečení bílého pečiva. Chléb se v peci zapáří jen několik málo minut po vsazení a pak se pec *odloží*, tj. pootevře se zástava peci a otevře spojení vnitřku peci s komínem, čímž se pára z peci vypustí. Pak se pec zase *založí*, tj. zavře spojení s komínem i zástava a chléb se až do upečení, tj. vyjmutí z peci, zvaného v pekařství *vypékání*, peče již při zavřené peci bez páry. Naproti tomu bílé pečivo se peče od vsazení do peci až do vypečení v zapárené peci. Místo označení „pečicí plocha peci“, které se tu a tam v pekařství vyskytuje, je správnější přidržet se v pekařství zvyku a plně vyhovujícího výrazu *půda peci*, který je vhodný i pro peci pásové a závěsové. Stále ještě se setkáváme v pekařství s naprosto nesprávným názvem „parní pec“, který je doslovným překladem německého *Dampfbackofen* a který svádí k mylné představě, jakoby šlo o pec vytápěnou parou. Poněvadž jsou takto nazývány pece sázecí, vytápěné nepřímou Perkinsovými trubkami, úplně zde stačí pojmenování *sázecí pece*.

V některých pekárnách bývalo zvykem, že se chléb při kynutí a „štrychování“, tj. omývání vodou na povrchu před sázením do peci, ještě „karboval“. Kulatou dřevěnou tyčinkou, zvanou „karbovka“, se vtlačovalo do okrajů bochníků několik ryh směrem ke středu bochníku se sbíhajících, které i na upečeném chlebě zůstávaly viditelné a byly jednak jakousi ozdobou chleba, jednak napomáhaly tomu, že se poměrně ploché okraje bochníku poněkud zvedly a zaoblily. Při sázení chleba „silnějšího“ do peci nebo při spékání choulostivých mouk napíchávalo se bezprostředně před sázením do povrchu chleba několik dírek, kterými se uvolňoval odchod plynů a par z vnitřku chleba a zamezovalo se tak jejich hromadění pod vrchní kůrkou a tím i jejímu odfouknutí. K uvedenému píchání se použí-

valo zašpičatělých dřevěných tyčinek, vidliček nebo prkének se hřeby.

Za jeden ze znaků kvalitního chleba se považuje jemné popraskání vrchní kůrky po jeho vypečení, při chladnutí. Někteří naši pekařští pracovníci označují tento zjev nevhodným názvem „parcelace kůrky“. Snad by bylo správnější používat zde název *mramorovaně popraskaná vrchní kůrka chleba*.

Ještě stále se setkáváme v českých odborných pracích s výrazem „pečivost mouky“, který je násilným překladem německého *Backfähigkeit*, ačkoliv již před první světovou válkou razil pro tuto vlastnost mouky prof. inž. dr. Jan Jelínek zcela výstižné české pojmenování *pekařská vydatnost mouky*.

Značné rozpaky jsou dosud také při překladech německého spojení *Bekömmlichkeit des Brotes*. Někteří odborní pracovníci překládají toto slovo do češtiny slovem „stravitelnost“, což ovšem není správné, poněvadž českému slovu stravitelnost odpovídá německé *die Verdaulichkeit*. Německým pojmenováním *Bekömmlichkeit des Brotes* se rozumí obvykle subjektivní pocit vznikající jako následek přijímání potravy. Pro tento pojem nemáme zatím v češtině výstižný výraz. Pokud nebude stanoveno, jak by se měl něm. termín překládat, pomáháme si termínem *přijatelnost chleba*. Kromě toho byl již navržen také termín *jedlost* (prof. MUDr. Josef Mašek) a *snositelnost* (inž. dr. Jaroslav Páč).

Tímto příspěvkem jsem chtěl upozornit na nejednotnost našeho pekařského názvosloví, která se nepříznivě projevuje v odborných pracích různých autorů. Je jasné, že je třeba vypracovat zdůvodněnou, jednotnou pekařskou terminologii, která by prospěšně ovlivnila nejen české odborné práce, ale i značně usnadnila překlady z cizích jazyků v tomto oboru.

Základní česká a slovenská pekařská literatura: B. Svoboda – J. Mráz – R. Štumpf, *Pekařská kniha*, Praha 1925; B. Svoboda, *Stroje hmoty a ľudia v pekárstve*, Prešov 1933; A. Kubásek – J. Spousta, *Technologie pekařství*, I. díl, Praha 1932; A. Kubásek – J. Spousta, *Technologie pekařství*, II. díl, Praha 1936; B. Svoboda, *Racionalizace v pekárstvi*, Praha 1946; Kol., *Technologie pekařství*, I. díl, Praha 1952; Kol., *Technologie pekařství*, II. díl, Praha 1953; Kol., *Pekařství*, Praha 1955; Kol., *Pekárstvo*, Praha 1956; Hladík – Hebký – Janiček, *Pekárenská výroba*, Olomouc 1954; K. Matějovský, *Přehled pekařství*, díl první, Praha 1958; K. Matějovský, *Přehled pekařství*, díl druhý, Praha 1958; Č. Holý – F. Janiček, *Technologie pekárnenství v praxi*, Praha 1960; F. Janiček, *Pece v průmyslových pekárnách*, Praha 1962.

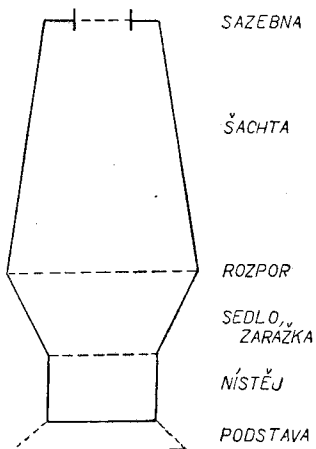
Ivo Kruliš — Miroslav Roudný

Období novodobého českého technického názvosloví začíná v odborné technické literatuře J. Sv. Preslem, zejména jeho překladem *Technologie všeobecné a obzvláštní* (z r. 1837). Srovnáme-li starší období před Preslem s pozdějším vývojem, shledáváme, že velká většina názvů byla úplně změněna: buď se postupně objevují názvy zcela nové, nebo staré názvy dostávají nový obsah. Dokonce tomu tak je i v případech, kde po věcné stránce k podstatným technickým změnám nedošlo, jako např. u profilu vysoké pece, který si zachoval v hlavních rysech svůj charakteristický ráz po několik století až do dneška, a přece názvy jeho částí prošly za uplynulých dvě stě let velmi pestrým vývojem. Svědčí to o jisté odlišnosti vývoje odborných názvů od vývoje ostatní slovní zásoby.

V osmnáctém století se horní otvor pece nazýval *kychta*, kuželovitá část pod ní se nazývala *šachta* (nebo *futr pece*) a část pod ní, nejnižše položená, do níž se stéká vytavené surové železo, měla název *kštel* nebo *štel*. Je tedy patrné, že původní názvy převzaté přímo z praxe na pracovišti byly německého původu. Bylo to v době povolávání německých odborníků do vznikajícího průmyslu, kdy němčina pronikala do všech oborů. *Kychta* je hláskově a gramaticky přízpusobené slovo z německého *die Gicht* (s nejasným původním významem). Stejně je tomu u slova *šachta*, které vzniklo z německého *der Schacht* (zvislá jáma). *Futr pece* je z německého *das Futter*, zde původně v poněkud zastaralém významu *podpažení, vyložení*; šachta musila být totiž zevnitř zajištěna takovým materiálem, který by bezpečně odolával účinkům vysokých teplot. Název *kštel* nebo *štel* pochází z německého *Gestell*, který souvisí se slovesem *zustellen* v odborném významu „vystavět nistěj z kamenů“. Jinak obecně znamená *Gestell* tolik co podstava, podstavec — to, co se pod něco podkládá. Šachta původně zahrnovala i dolní zužující se část profilu, která je později označována samostatně (*rošt, sedlo, zarážka*). V *Technologii přeložené J. Sv. Preslem* najdeme podrobnější propracování systému názvů: název *kychta* zůstává, šachtou se však rozumí jen horní část profilu, která se směrem dolů rozšiřuje. Nejširší místo šachty se nazývá *banda* a zužující se část pod bandou má název *rošt*; tato část nebyla dříve od šachty odlišena. Vedle názvu *kštel* se objevuje domácí slovo *podstava*.

Zde tedy přibyly další dva názvy německého původu: *banda* z německého *der Band* (obruč) nebo *die Bande* (bok), dále *rošt* z něm. *der Rost* (rošt) nebo *die Rast* (zastavení). Poprvé se zde objevuje domácí slovo *podstava*. Je to pouhý překlad německého *Gestell* a dokonce není jisto, zda je tento překlad správný. Preslem zachycený název *předpeci* (něm. *Vorherd*) pro vysunutou část nístěje u starších pecí později mizí, protože novější pece mají už nístěj uzavřenou.

SCHÉMA VNITŘNÍHO PROSTORU VYSOKÉ PECE.



Materiál k technologickému slovníku vydaný Arnoštem V y s o k ý m r. 1861 zachovává rovněž názvy *kychta* a *šachta*, ale místo *banda* uvádí název *rozpor*, který se udržel až dodnes ve stejném významu. Zachovává název *kštel* a *štel*, ale místo Preslovy podstavy uvádí název *záprava*, protože se autor domnívá, že slovo *podstava* nevystihuje po jazykové stránce podstatu věci. Tato část je sice pod ostatními částmi profilu, ale není *podstavcem* — *podstavou*; tyto názvy by spíše příslušely některé části základního zdiva pece, které ovšem už do profilu nepatří.

Další změny jsou zachyceny ve slovníku Josefa H r a b á k a, vydaném na přelomu století. Vedle názvu *kychta* se objevuje název *ústí pece* a *sazebna*, která se udržela až dodnes. Název

šachta platí i u Hrabáka pouze pro horní část profilu pece od sazebný až k *rozporu*, který se u Hrabáka nazývá též *břich* (kalk z něm. *Bauch*). Část profilu od rozporu dolů, která se u Presla nazývá *rošt* a předtím neměla zvláštní pojmenování, dostává u Hrabáka název *sedlo*, který trvá až dodnes. Spodní část pece (u Presla *podstava*, u Vysokého *záprava*) má u Hrabáka dva názvy — *podstava* a *zápravna*. V Technologii Fr. Hasy (z r. 1922) se setkáváme podobně jako ve slovníku Ed. Hořovského s některými názvy přejatými z ruštiny. Jeden z takových názvů uvádí Hasa i u profilu vysoké pece. Je to slovo *kološník*, které se snaží zavést místo názvu *kychta* nebo *sazebna*. Název *kološník* se však neujal.

V r. 1959 vyšla názvoslovná norma výroby surového železa (ČSN 420041), v níž se opět některé názvy mění. Horní otvor se zde nazývá *sazebna*, část pod ní až k nejširšímu místu, nazvanému v normě *rozpor*, je *šachta* a část od rozporu dolů má název *sedlo* nebo *zarážka*. Starší názvy *podstava* nebo *záprava* se opouštějí a místo nich se zavádí název *nistěj*. Název *podstava* se přenáší na část mezi dnem pece a jejím základem, která už k vnitřnímu profilu pece nenáleží.

Tím ovšem vývoj názvosloví profilu vysoké pece nekončí. Podle zkušeností z poslední doby můžeme očekávat, že bude stále docházet k některým změnám v názvosloví profilu vysoké pece, protože technologie surového železa přináší ve svém vývoji stále něco nového. Např. názvu *sazebna* by bylo třeba vrátit původní přesný význam a nevztahovat jej i na složitá technická zařízení v horní části pece, kterých se užívá k jiným účelům, než je sázení materiálu do pece, a která jsou stále objemnější a rozmanitější, jak to vyžaduje technický vývoj.

Někde se objevují i obtíže překladatelské. Například název *nistěj*, který je po věcné stránce velmi vhodný a též systémově z odborného hlediska velmi přesný, činívá někdy obtíže při odborných překladech z češtiny do cizích jazyků a naopak. Na tyto obtíže by však nebylo vhodné brát zřetel, protože jsou způsobovány nepřesnostmi v názvoslovném systému jiných jazyků. I když se vnitřní části vysoké pece podstatně měnit nebudou, mohou mít změny v nejrůznějších vnějších okolnostech vliv na změnu názvů těchto částí, jak jsme to mohli pozorovat na jejich vývoji v uplynulých dvou stoletích.

K TERMÍNOM JEDNOSTRANNĚ A OBOJSTRANNĚ L (L)

Ladislav Dvonč

V jazykovednej terminológii je dnes pomerne najlepšie rozpracovaná terminológia zvukovej stránky jazyka. Súvisí to s tým, že v minulosti sa najviac pozornosti venovalo práve štúdiu tejto stránky jazyka (nielen staršia mladogramatická jazykoveda sa venovala predovšetkým hláskosloviu, ale aj moderná štrukturalistická lingvistika sa zaoberala najmä fonológiou). Nemožno však povedať, že by tu azda bola už terminológia úplne vypracovaná a nebolo možné v jednotlivostiach ju zlepšovať. Príkladom sú termíny *jednostranný* a *obojstranný* (*jednostranně*, *obojstranně l*), ktoré ako ekvivalenty cudzích termínov *unilaterálny* a *bilaterálny* použil J. Liška.¹ Nazdávame sa, že v jazykovednej terminológii by sme namiesto nich mali používať podoby *jednostranový* a *obojstranový*.

Prídavnými menami *jednostranný* a *obojstranný* sa vyjadruje, resp. má vyjadrovať vzťah k jednej strane alebo obom stranám niečoho. Prídavné mená *jednostranný* a *obojstranný* samy osebe nie sú utvorené nesprávne, pretože vzťahové prídavné mená sa v spisovnej slovenčine tvoria nielen príponou *-ový*, ale aj príponou *-ný*.² Treba však brať do úvahy skutočnosť, že slová *jednostranný* a *obojstranný* (podobne aj slovo *mnohostranný*) dostali dnes aj iné, podružné významy, takže z hľadiska požiadavky významovej presnosti odborných termínov nevyhovujú v plnej miere.

Slovo *jednostranný* popri význame „zasahujúci len jednu stranu, len na jednej strane sa vyskytujúci, nie obojstranný“ má aj význam „dbajúci len na jednu stránku veci, jednostranne zacielený, nenáležité zdôrazňujúci jednu stránku veci (opak všestraný)“.³ Pritom slovo *jednostranný* v prvom význame

¹ V príspevku *Slovenská mäkká spoluhláska l*, sb. Československá logopedie, Praha 1956, 119. Je aj *jednostranně* a *obojstranně l*.

² Pozri J. Horecký, *Prídavné mená s príponami -ný a -ový*, SON 3, 1955, 97–102.

³ Takto uvádza významy slova *jednostranný* Slovník slovenského jazyka I, Bratislava 1959, 647. Podobný stav je v češtine. Slovník spisovného jazyka českého I, Praha 1960, 776 takto uvádza významy slova *jedno-*

sa používa v užšom kruhu, v oblasti odborného vyjadrovania, kým v druhom význame má širšie použitie. Z hľadiska bežného používateľa jazyka je to vlastne základný význam slova *jednostranný*, kým význam, ktorý sa uvádza v cit. slovníku na prvom mieste, je sekundárny význam. Pretože druhý význam je bežnejší, nie je podľa nášho názoru vhodné používať v odbornej terminológii na vyjadrenie významu „zasahujúci len jednu stranu, len na jednej strane sa vyskytujúci, nie obojstranný“ podobu *jednostranný*.

Z toho treba vychádzať pri úvahe o používaní slova *jednostranný* v terminológii. Nazdávame sa, že bude správnejšie, keď sa slovo *jednostranný* vo význame „zasahujúci len jednu stranu“ nebude v jazykovednej terminológii používať. V takomto prípade treba uvažovať o novom vhodnom prostriedku na vyjadrenie tohto významu. Uviedli sme už, že vzťahové prídavné mená sa v spisovnej slovenčine tvoria nielen príponou *-ný*, ale aj príponou *-ový*. Dnes sa takéto prídavné mená tvoria dokonca predovšetkým príponou *-ový*, kým príponou *-ný* sa tvoria zväčša akostné prídavné mená.⁴ Pozoruje sa aj ústup podôb vzťahových prídavných mien na *-ný* v prospech tvarov na *-ový*. Pri niektorých vzťahových prídavných menách sú totiž jednak deriváty na *-ný*, jednak deriváty na *-ový* (porov. napr. *nosný* — *nosový*, *pivný* — *pivový*, *dvojdenný* — *dvojdňový*, *trojdenný* — *trojdňový*, *stolný* — *stolový*), pričom frekvencia, ako sa to často pripomína v novších prácach,⁵ hovorí celkom zreteľne v prospech tvarov na *-ový*.

V našom prípade musíme utvoriť vzťahové prídavné meno od spojenia slov *jedna strana*. Od tohto spojenia možno utvoriť slovo *jednostranový*. Táto podoba na *-ový* je celkom dobre odlišená od derivátu *jednostranný*. Derivát *jednostranový* by sa mal podľa nášho náhľadu používať všade tam, kde sa doteraz používal derivát *jednostranný* vo význame „zasahujúci len jednu stranu“. Podľa toho by sme v našom jazyku rozlišovali slová *jednostranný* a *jednostranový*. Išlo by o dvojicu prídavných mien tvorených príponami *-ný* a *-ový* od toho istého základu, pričom sa obidve prídavné mená významovo rozlišujú. V spisovnej slovenčine máme viaceré takéto dvojice, pričom

stranný: 1. mající jen jednu stranu, 2. týkající se jen jedné strany, 3. dbající jen jedné stránky věci (op. všestranný).

⁴ Pozri v cit. článku J. Horeckého.

⁵ Pozri najnovšie napr. Š. Vragaš, *Mäsový, Ťadový, strojový*, SR 28, 1963, 313—315 alebo F. Kočiš, *Prídavné mená strojný a strojový*, tamže, 369—372.

prídavné meno na *-ový* máva obyčajne význam vzťahu, kým prídavné meno na *-ný* vyjadruje vlastnosť alebo akosť, napr. *srdcový* — *srdečný*, *zárodkový* — *zárodočný*, *ústrojový* — *ústrojný*, *odborový* — *odborný*, *zmyslový* — *zmyselný*, *povrchový* — *povrchný*, *zásadový* — *zásadný*, *rozumový* — *rozumný*, *objemový* — *objemný* a pod.⁶ Táto podoba *jednostranový* sa vhodne líši aj od podoby *jednostránkový* s významom „majúci len jednu stranu“ (napr. *jednostránková tlač*, *jednostránkový prispevok*).⁷

Podobne slovo *obojstranný* má dva významy: 1. ktorý je na oboch stranách, ktorý sa koná po oboch stranách, týkajúci sa obidvoch strán, 2. týkajúci sa súčasne oboch strán, vzájomný.⁸ Základný význam tohto slova z hľadiska bežného používateľa jazyka je zase skôr ten význam, ktorý sa uvádza na druhom mieste (porov. spojenia *obojstranná dohoda*, *dôvera*, *láska*, *obojstranný záujem* v cit. slovníku). Pociťuje sa potreba zreteľne vyjadriť vzťahový význam pomocou iného jazykového prostriedku. Zase tu môžeme utvoriť prídavné meno na *-ový*: *obojstranový*.

Riešenie, ktoré navrhujeme uplatniť v tejto našej úvahe o podobách *jednostranný* a *obojstranný*, nie je nejaké zvláštne alebo mimoriadne. Máme preň oporu v iných podobných prípadoch.

Pozrime sa najprv na situáciu pri slove *mnohostranný*. Slovo *mnohostranný* má tieto významy: 1. majúci vzťah k mnohým veciam, odborom, všestranný, rozmanitý, 2. geom. majúci mnoho strán.⁹ Popri prídavnom mene *mnohostranný* (s príponou *-ný*) sa však vo význame „majúci mnoho strán“ používa aj podoba *mnohostranový* (s príponou *-ový*), napr. *mnohostranová kniha*.¹⁰

⁶ Pozri napr. Pravidlá slovenského pravopisu, vyd. z r. 1962, str. 68; E. Paulíny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika*, 4. vyd., Bratislava 1963, 204; Horecký, c. m., 101.

⁷ SSJ I, 647. Slovo *jednostranový* sa inak v tomto slovníku nezaznamenáva.

⁸ SSJ II, 437. V češtine je podobný stav. V SSJČ (zoš. 16) sa pri slove *oboustranný* uvádza význam „jsoucí na oboch stranách“. Uvádžajú sa tu však aj spojenia slov *oboustranná láska*, *důvěra*, *snaha o mír* s výkladom „obapolná, vzájemná“.

⁹ Pritom Slovník slovenského jazyka, ktorý takto spracúva významy slova *mnohostranný* (SSJ II, 165), uvádza používanie tohto slova v odbornom štýle na druhom mieste. V SSJČ I, 1259 sa významy slova *mnohostranný* uvádzajú takto: 1. mající mnoho stran, 2. vztahující se k mnoha věcem; vycházející z mnoha věcí.

¹⁰ Aj tu potreba presnejšieho vyjadrovania príslušných významov po-

Aj na dvojici prídavných mien *jednostrunný* a *jednostrunový* možno ukázať, že deriváty na *-ný* nie sú zvlášť vhodné v terminológii. Podľa cit. slovníka obe slová majú význam „majúci len jednu strunu“.¹¹ V slovníku sa pritom uvádza aj príklad na prenesené použitie slova *jednostrunný*: *Peknú, i keď trocha jednostrunnú postavu vytvoril Bláha (z Karvaša)*. Zase sa ukazuje, že podoba na *-ný* je náchylná k druhotným významom, ktoré sa nakoniec stávajú primárnymi. Takto sa aj pôvodný význam „majúci len jednu strunu“ pri prídavnom mene *jednostrunný* stráca; tento význam sa však pociťuje ako presne a jednoznačne vyjadrený pri prídavnom mene *jednostrunový*.

Svojho času sme odporúčali nepoužívať v jazykovednej terminológii termíny *jednoznačný* a *mnohoznačný*. Navrhovali sme podoby *jednovýznamový* a *viacvýznamový*, ktoré nemajú podružné významy, takže zodpovedajú uvedenej tendencii v súčasnej spisovnej slovenčine dávať prednosť podobám vzťahových prídavných mien na *-ový* pred podobami na *-ný*.¹² Podoby *jednovýznamový* a *viacvýznamový* namiesto podôb *jednoznačný* a *mnohoznačný* sa dnes už takmer všeobecne používajú, čo ukazuje na správnosť uvedeného návrhu. Popri slove *viacvýznamový* sa používa aj slovo *mnohovýznamový*. V slovníku¹³ je uvedené so skratkou *lingv.* vo význame „majúci mnoho významov“. Naproti tomu slovo *mnohovýznamný*, ktoré má príponu *-ný*, má význam „mnoho naznačujúci, mnoho znamenajúci, veľmi významný“.¹⁴ Aj slová *jednovýznamový*, *viacvýznamový*, *mnohovýznamový* (na rozdiel od slov *jednoznačný*, *mnohoznačný*, *mnohovýznamný*) sú oporou pre používanie podôb *jednostranový* a *obojstranový*.

vedie podľa našej mienky k väčšiemu používaniu prídavného mena *mnohostranový* v citovanom druhom význame.

¹¹ SSJ I, 647.

¹² Horecký, c. m., 102 odporúča dávať prednosť prípony *-ový* tam, kde niet významových alebo formálnych dôvodov pre použitie prípony *-ný*; je to podľa neho v zhode s celkovými vývinovými tendenciami v tvorení slovenských prídavných mien. To však viedlo v niektorých prípadoch k priamočiaremu škrtaniu slovtvornej prípony *-ný* pri vzťahových prídavných menách, takže sa pripúšťali iba podoby *vysokozdvíhový*, *železový*, *vnútrozávodový* (pozri J. Horecký, *Dnešný stav jazykovej kultúry a jazykovej praxe na Slovensku*, Jazykovedné štúdie VII, Bratislava 1963, 56–57). Pravda, takéto prípady nesprávneho postupu nemôžu byť argumentom proti používaniu prípony *-ový* všade tam, kde sa jej používanie vyžaduje z významových dôvodov.

¹³ SSJ II, 165.

¹⁴ Tamže.

Mohlo by sa namietat, že podoby *jednostranný* a *obojsstranný* sú správnejšie preto, lebo sú utvorené rovnako ako slová *uni-literálny* a *bilaterálny* (aj tu je prípona *-ný*). Ale takýto vzťah medzi domácim a cudzím synonymným termínom (používanie tej istej odvodzovacej prípony) nie je nevyhnutný, ako ukazuje porovnanie iných slov, napr. *jazykovedný* — *lingvistický*, *významový* — *sémantický*, *tvaroslovný* — *morfologický*, *zemepisný* — *geografický*, *skladobný* — *syntaktický*, *vážbový* — *rekčný* a pod. (zhoda nejestvuje už, pravda, ani pri základných slovách, napr. *jazykoveda* — *lingvistika*, *význam* — *sémantika*, *tvaroslovie* — *morfológia*, *zemepis* — *geografia*, *skladba* — *syntax*). Ako synonymné fungujú teda v jazyku aj niektoré domáce a pôvodom cudzie slová, ktoré majú rozdielne odvodzovacie prípony.

Všeobecne sa dnes prejavuje snaha po spresňovaní jednotlivých jazykových prostriedkov. Platí to najmä pre oblasť odbornej terminológie, v ktorej významová presnosť a jednoznačnosť je základnou sémantickou vlastnosťou odborného termínu.¹⁵ Nazdávame sa, že je potrebné aktívne zasahovať v jednotlivých prípadoch,¹⁶ aby sa jazyk zdokonaľoval, stával účinnejším nástrojom styku a dorozumievania.*

OS, NÁPRAVA, DVOJKOLESIE, TECHNICKÁ PREVÁDZKA ŽELEZNÍC

Ludovít Š k o d á č e k

Veľmi často sa stretáme s tým, že pri hľadaní slovenských ekvivalentov k českým odborným názvom sa české termíny chápu chybné, a tak dochádza k ich nesprávnemu používaniu. V železničnej odbornej literatúre sa takmer sústavne zamieňajú termíny *os*, *náprava*, *dvojkolesie*. Dokonca sa tvrdí, že

¹⁵ Pozri V. Budovičová, *Sémantické princípy odbornej terminológie*, ČSTČ 2, 1963, 193–213.

¹⁶ Pozri Š. Peciar, *Jazyk a kultúra*, SR 16, 1950/51, 66.

* K problematike, ktorú nastoľuje autor v tomto príspevku, sa vrátíme v niektorom z budúcich čísel, pretože sa vo všetkom nestotožňujeme s autorom. (Pozn. red.)

v slovenčine vôbec nejestvuje názov *náprava*, a preto sa nesprávne nahrádza názvom *os* alebo i názvom *dvojkoľesie*.

Priklady na zamieňanie týchto názvov nájdeme aj v platných ustanoveniach zakotvených v základnom predpise pre železničnú prevádzku, t. j. v Pravidlách technickej prevádzky železníc (vydané r. 1961). V tomto predpise na str. 15, článok 3, odsek 7 sa nachádza takáto formulácia: „Prechodový prie rez je obrys obrazca v rovine kolmej na os koľaje.“ Vidíme, že termínom *os* sa tu rozumie čiara udávajúca pozdĺžny stred koľaje. Avšak v tom istom predpise na str. 17, článok 3, odsek 10 je zase napísané: „Ak ide o niekoľko súbežných koľají, musí byť stred každej ďalšej koľaje vzdialený od stredu susednej koľaje najmenej 4750 mm; ...“ Tu sa teda názov *os* nesprávne nahrádza názvom *stred*. Na str. 77, článok 43, odsek 239 sa zase hovorí: „Os každého dvojkoľesia musí sa preskúšať ...“ V tomto prípade názov *os* nahrádza vlastne pomenovanie oceľovej spojnice pojazdných kolies vozidla čiže nosný hriadel.

Takéto nezrovnalosti treba uviesť na správnu mieru. Vodidlomí by nám mali byť predovšetkým názvy, ktoré obsahuje Slovník slovenského jazyka alebo terminologické slovníky pripravené v Ústave slovenského jazyka SAV. Ak však použijeme tieto príručky, situácia sa často ešte viac skomplikuje. Na dôkaz stačí azda uviesť výklad spomenutých troch železničných odborných názvov v Slovníku slovenského jazyka, kde sa hovorí, že *náprava* je *os* vozidla s kolesami (predná, zadná). Tu však treba pripomenúť, že názvom *os* sa rozumie čiara (množina bodov)¹ udávajúca z geometrického hľadiska priečny alebo pozdĺžny stred (súmernosť) určitého telesa, predmetu, prípadne iného stavebného celku a pod. Názov *stred* je však v pravom slova zmysle vlastne priesečník dvoch osí (teda bod). Nový Stavebnický náučný slovník II (Bratislava 1962, 320) kvalifikuje názov *os* ako nevhodné pomenovanie pre názov

¹ Autor týmto postojom popiera všeobecne známy fakt, že jestvujú aj viacvýznamové slová. Neobstojí teda tvrdenie, že „osou sa rozumie len čiara (množina bodov)“, lebo *os* môže byť, ba je rovnako správne aj tyč, okolo ktorej sa otáča koleso. V Slovníku slovenského jazyka II (str. 513) sú napr. zachytené štyri významy slova *os*: 1. myslená priamka, na ktorú sa nanášajú nejaké hodnoty a ktorou sa určuje poloha; myslená priamka, podľa ktorej je niečo súmerné, okolo ktorej sú všetky body súmerne rozložené, čiara idúca stredom niečoho; myslená priamka, okolo ktorej sa niečo otáča; 2. tyč, okolo ktorej sa otáča koleso alebo strojová súčiastka na prenášanie točivého alebo kývavého pohybu; 3. nadzemná časť rastliny; 4. stredobod myšlienkového diania, ťažisko, hlavný prvok. (Pozn. red.)

náprava. Strojárske názvoslovie uvádza, že *náprava* je nosný hriadeľ pre pojazdné kolesá vozidiel. Názov *náprava* sa tu teda stotožňuje s názvom *nosný hriadeľ*. Z toho vyplýva, že jedine *dvojkoľesie* je správne pomenovanie súčiastky skladajúcej sa z *nápravy* a pojazdných kolies vozidla. Tento výklad zodpovedá aj norme ČSN — 1131 a nemožno ho preto zamieňať s názvom *náprava*, i keď výklad hesla *náprava* sa zdá byť podľa Slovníka slovenského jazyka (II. diel, 270) totožný s výkladom názvu *dvojkoľesie*.

Nie všetkým železničným zamestnancom je úplne známa problematika súvisiaca s pojmom a termínom *technická prevádzka železníc*. S týmto termínom sa najčastejšie stretáme v odbornej železničnej literatúre. Zdá sa, že z tohto dôvodu i Vysoká škola dopravná (dopravná fakulta) prijala tento termín ako najvhodnejší pre označenie špecializácie dopravnej prevádzky železníc a označila týmto názvom i Katedru technickej prevádzky železníc. Naproti tomu však ani v štatútoch ani v organizačnej štruktúre železníc sa vôbec nestretneme s termínom analogického zloženia. Nemožno teda predpokladať, že by pracovníkom v železničnej doprave a preprave bolo celkom zrejmé, čo sa pomenúva termínom *technická prevádzka železníc*.

Samotný termín *prevádzka* znamená istú činnosť, teda *technická prevádzka* by mala vlastne označovať technickú činnosť, t. j. činnosti uložené železnici v platnom predpise Pravidlá technickej prevádzky železníc. V tomto predpise sa na str. 11 v bode 3 doslovne hovorí, že „Pravidlá... stanovujú hlavné rozmery, normy a akostné požiadavky stavieb tratí, mostov, budov a iných železničných zariadení, oznamovacích a zabezpečovacích zariadení, vozidiel a mechanických zariadení a ich udržiavania...“, ďalej „...stanovujú aj hlavné zásady pre organizáciu vlakovkej dopravy a pre používanie návestí“. Toto vymedzenie teda nezodpovedá vo všeobecnosti termínu *dopravná prevádzka*, ktorý sa nesprávne nahrádza termínom *technická prevádzka železníc*.

Prof. R a c e k² rozoberá tento pojem detailne. Hovorí, že technickou prevádzkou železníc sa vlastne rozumie technológia práce železničných staníc a využitie technických prostriedkov železnice pre najhospodárnejšie splnenie prepravných úloh. To znamená, že náuka o technickej prevádzke železníc sa v podstate zaoberá riadením vlakovkej dopravy a

² *Základy technickej prevádzky železníc*, Praha 1956, 65—69.

prepravy, i keď samotný názov katedry korešponduje s názvom *technická prevádzka železníc*. Celá táto problematika sa bude zdať ešte paradoxnejšia, ak si uvedomíme, že technická prevádzka železníc teoreticky zahrňuje okrem iného i činnosť, ktorá taktiež nie je technickou a v dopravnej náuke dostala názov *komerčná prevádzka železníc*. Komerčná prevádzka železníc zahrňuje v podstate otázky týkajúce sa prepravných podmienok a taríf.

Ak teda má byť úspešne zabezpečovaná dopravná prevádzka ako základná úloha, potom je nutné zdôrazniť, že z celkovej prevádzkovej práce železníc stoja v popredí osobitné čiastkové úlohy týkajúce sa najmä plnenia plánu prepravy, bezpečnosti a pravidelnosti chodu osobných a nákladných vlakov, hospodárneho využívania technických prostriedkov železníc, zvyšovania priepustnej výkonnosti tratí a staníc, dosiahnutia čo najvyššej produktivity práce pri minimálnych nákladoch. Z toho vyplýva, že zvyšovanie rozsahu dopravy a prepravy pri dodržiavaní absolútnej bezpečnosti a presnosti závisí predovšetkým od samotného riadenia dopravy a prepravy. V tejto súvislosti je pomerne ťažko ozrejmiť si a pochopiť aj používanie názvu *komerčná prevádzka železníc* v spojení s názvom *technická prevádzka železníc*. Priliehavejším a výstižnejším by bol namiesto názvu *technická prevádzka železníc* názov *dopravná prevádzka železníc*.

SLAVJANSKA LINGVISTIČNA TERMINOLOGIJA, Sborník statí I, Izdatelstvo na B'lgarskata akademija na naukite, Sofija 1963, str. 179.

Na IV. Mezinárodním sjezdu slavistů v Moskvě r. 1958 byla ustavena Mezinárodní terminologická komise (předseda akad. Blagoj, SSSR) rozčleněná na sekci lingvistickou a literárně-vědnou. Lingvistická sekce pod předsednictvím prof. dr. A. V. Isačenko si vytkla za cíl své činnosti koordinaci slovanské lingvistické terminologie. K tomuto cíli chce dospět:

1. vypracováním registračního soupisu lingvistických termínů v souvislosti s pojmovou soustavou a hodnoticím zřetelem k synonymitě termínů,
2. pořizováním bibliografických soupisů terminologické literatury,
3. vydáváním teoretických studií o lingvistické terminologii a o obecné terminologické problematice.

Lingvistická sekce MTK uspořádala dosud tři zasedání (1960 v Praze, 1962 ve Varšavě a 1963 v Budyšině), byla organizačně zařazena jako samostatná komise při Mezinárodním komitétu slavistů a může dnes již vykázat významné výsledky své činnosti. Jedním z nich je pojmově uspořádaný soupis základních lingvistických termínů, vypracovaný Československou terminologickou komisí, který byl přijat za podklad pro vypracování konfrontačního slovníku lingvistické terminologie v jedenácti slovanských jazycích a dvou jazycích západních, druhým je sborník statí nazvaný *Slavjanska lingvistična terminologija* vydaný v Sofii v Nakladatelství Bulharské akademie věd.

Redakci sborníku byli pověřeni člen kor. L. Andrejčín, prof. dr. P. Ivič, prof. dr. A. V. Isačenko a prof. dr. A. Jedlička. Sborník obsahuje 22 statí a je rozdělen do dvou oddílů. První oddíl tvoří příspěvky řešící obecnou terminologickou problematiku a problematiku terminologie jednotlivých lingvistických disciplín, ve druhém oddílu jsou soustředěny příspěvky podávající historický přehled i současný stav lingvistické terminologie v jednotlivých slovanských jazycích. Jestliže z celkového počtu 22 příspěvků je 8 dílem českých a slovenských autorů, svědčí to jistě o mimořádné aktivitě Československé terminologické komise lingvistické. Většina příspěvků vznikla rozpracováním referátů, které jednotliví členové přednesli na zasedáních Mezinárodní terminologické komise v Praze a ve Varšavě. V recenzi věnujeme pozornost hlavně statím z první části sborníku zaměřené obecněji. K řešení obecné terminologické problematiky jistě přispívají i statí speciální, kde se na historickém vývoji lingvistické terminologie i na rozboru jejího současného stavu v jednotlivých slovan-

ských jazycích ukazují některé obecné tendence, např. nový přístup k internacionálním termínům, hodnocení termínů z hlediska možností koordinace aj.

Složitou otázkou vztahů mezi předměty objektivní reality, předměty myšlení (pojmy) a jejich jazykovou formou (pojmenováním) se zabývá Witold Doroszewski. Zařazuje veškerou terminologii do tzv. metajazyka (tj. do jazyka, kterým se formují teoretické soudy o jazyce v obvyklém významu tohoto slova, o jeho formách i prvcích) a lingvistickou terminologii pak považuje za metajazyk druhého stupně. Opírá se o názory A. A. Reformatského poukazuje na to, že jazyk není v žádné vědě vedlejší složkou, ale že je prvkem, který náleží přímo do struktury vědy. Cituje názor polského logika Jana Łukaszewice, že „existují problémy tak subtilní, že je možno vyjádřit je jen v tom jazyce, který známe nejlépe, tedy v jazyce mateřském“. Znamená to tedy, že různé speciální znaky a symboly užívané v některých formalizovaných vědách (např. v matematice nebo ve formální logice) jsou jenom surogáty znaků jazykových a že nemohou řeč složenou z jazykových znaků v dostatečné míře nahradit. Rozvoj kterékoli vědy musí být nutně spjat s rozvojem jejího metajazyka – terminologie. Ve shodě s Reformatským a Vinokurem diferencuje Doroszewski terminologii od nomenklatury tak, že terminologii spojuje se systémem pojmů dané vědy kdežto nomenklaturě přiznává jen úlohu označovat předměty objektivní reality, které věda popisuje a zkoumá. Zdá se nám však, že by bylo třeba lišit nomenklaturu od terminologie především tím, že v nomenklatuře se vytvářejí pojmenování jednotlivých předmětů systémově, a to podle stanoveného postupu při výběru jazykových prostředků, např. určitými prefixy, sufixy, postavením přívlastku apod., tak, jak to můžeme sledovat např. v nomenklatuře chemické, zoologické nebo botanické.

Termín se podle Doroszewského odlišuje od netermínu hlavně svou tendencí k jednoznačnosti, nedostatkem citově expresivních prvků, nezávislostí na kontextu a silnými systémovými svazky (tj. lexikálními a morfologickými korelacemi). Ovšem každý termín stejně jako každé slovo v běžném jazyce podléhá jistým serantickým „vykolejením“ (déviation) a terminologie jako věda má zřetel i vztahy terminologické funkce slov v jejich funkci v běžném jazyce. Doroszewski doporučuje užší sepětí terminologických výzkumů se zkoumáním obecně lexikologickým a lexikografickým a věří, že poznatků získaných rozбором lingvistické terminologie bude možno využít i při zpracování slovníků běžného jazyka.

Karel Hausenblas zaměřil svůj příspěvek na problém motivovanosti termínů (mluví-li o „odborných termínech“, můžeme to považovat za určitý pleonasmus). Definuje motivovanost čistě ze synchronního hlediska jako fakt, že „pojmenování sva strukturou ukazuje k jinému pojmenování jako k svému základu, eventuálně jako k pojmenování sou-

vztažnému“.¹ Ukazuje, že se motivovanost z velké části kryje s pojmem slov se slovotvornou strukturou (tj. slov derivovaných a kompozit), že však se projevuje i u pojmenování přenesených, hodnocených na pozadí pojmenování základních.

Hausenblas konstatuje, že nemotivované jsou často termíny označující předměty a jevy základní (např. *slovo, věta*), ale že většina termínů ve všech vědních oborech tvoří pojmenování motivovaná. Protože však někdy mohou motivovaná pojmenování vést k nesprávné interpretaci významu, nepovažuje motivovanost za optimální požadavek kladený na termín. Naopak se domnívá, že u slabě motivovaných termínů a u termínů internacionálních, kde motivace nevystupuje tolik do popředí, je nebezpečí nesprávné interpretace významu menší. Na druhé straně ovšem připouští didaktickou a mnemotechnickou hodnotu správně orientujících termínů a uvědomuje si nemožnost vytvořit systém jen z termínů značkových. Nejúčelnější cestu k zajištění přesnosti ve fungování termínů vidí však především v účelné výstavbě odborného textu.²

Stat' A. V. Isačenk'a je rovněž zaměřena k problému popisnosti nebo značkovosti termínů. Dokazuje, že „ztráta motivovanosti je jedním z mála obecných zákonů v procesu vývoje kteréhokoliv jazyka“ a uvádí příčiny tohoto jevu (morfematická průzračnost zaniká hláskovými změnami, zánikem některého etymonu nebo některého z členů víceslovného pojmenování, sémantickou kondenzací).

Dále si všímá různého přístupu jednotlivých evropských jazyků k cizímu lexiku. Uvádí, že francouzština a angličtina ochotně přejímají řecké a latinské prvky hlavně proto, že v době vzniku těchto spisovných jazyků se nebral ohled na srozumitelnost u lidových mas a že kulturní jazyk byl zde jednostranně orientován na vládnoucí třídy. Bylo by však třeba uvést ještě fakt, že latinské prvky nejsou v románských jazycích a zčásti ani v angličtině počítovány jako cizí element. Purismus ve slovanských jazycích vysvětluje patosem národního obrození a bojem proti prvkům především toho jazyka, který znamenal vážné ohrožení. Nedostatek klasických vzorů a orientace na jazyk prostého lidu daly vznik principu „autochtonnosti“ morfematického skladu termínů. Protože však významu termínu můžeme porozumět teprve tehdy, seznámíme-li se s celou vědeckou teorií, nepovažuje autor za správné setrvávat na tomto principu. Naopak vidí v užívání národní terminologie ve vědeckých pracích brzdu při výměně vědeckých informací a posilování panujícího předsudku o nesrozumitelnosti slovanských jazyků a doporučuje maximální internacionalizaci lingvistické terminologie.

¹ K. Hausenblas, *O motivovanosti odborných termínů*, 10.

² Srov. K. Hausenblas, *Termíny a odborný text*, ČSTČ 2, 1963, 7-15.

Shodně přistupuje k otázce internacionálnosti v lingvistické terminologii i jugoslávský lingvista Pavle Ivić. Rozlišuje však tři dvojice protikladů nezávislých kategorií: nacionálnost – internacionálnost, motivovanost – nemotivovanost, průzračnost – neprůzračnost. Soudí, podobně jako Hausenblas, že etymologickou průzračnost nelze směřovat s motivovaností a že i internacionální termíny můžeme počítovat jako motivované. Ale na některých příkladech, které autor uvádí jako doklad toho, že pro interpretaci významu mezinárodního termínu může být oporou i jeho užívání v běžném jazyce (např. *fonologická opozice* – *politická opozice*, *perfektum* – *perfektní znalost*), si můžeme ověřit, že také internacionální termín může být právě srovnáním s neterminologickým užitím interpretován nesprávně. Jinak ovšem uznává didaktickou užitečnost sémantické průzračnosti termínu (např. u termínu *poziciční variantní foném* aj.). Výhodu internacionálních termínů vidí v tom, že usnadňují učení cizím jazykům i orientaci v široké oblasti obecné kultury a že snáze přecházejí vývoj vědeckého nazírání než motivované termíny domácí. Kromě toho bývají kratší než domácí termíny a poskytují větší možnosti pro derivaci. I když doporučuje mezinárodní termíny favorizovat, připouští přednost domácích termínů hlavně v těch případech, když mají didaktickou kvalitu průzračnosti, jsou identické ve slovanských jazycích a jsou dostatečně krátké a praktické. Ve shodě s dosavadní praxí v naší lingvistické literatuře pak připouští možnost existence dubletních internacionálních a domácích podob termínů pro stylistickou diferenciaci literatury vědecké a školské nebo popularizační. Staví se však proti sémantické diferenciaci domácího a internacionálního termínu (např. *podmět* – *subjekt*). Za nejaktuálnější oblast pro koordinaci a pozdější unifikaci termínů ve slovanských jazycích považuje termíny nově vznikající.

Ján Horecký analyzuje ve svém příspěvku, nazvaném *Funkcia kalkovania* v terminologii, různé typy kalků. Rozlišuje kalky sémantické, které obohacují, ale nerozšiřují slovní zásobu jazyka (např. *memory* – *paměť*) od kalků slovtvorných, které imitují (i když ne vždy zcela přesně) morfemickou strukturu cizího jazyka (*Mitlaut* – *spoluhláska*). Přitom autor podtrhuje hlavně fakt, že kalkované slovo dostává takovou formu, která je v domácím jazyce pro slova daného typu obvyklá, že tedy nejde o přejímání struktury morfemické, ale slovtvorné. Proto mluvíme o kalcích nejen u slov derivovaných, ale také u kompozit a u souloví. Účelem kalkování je pojmenovat pojem vyjádřením stejných rozlišujících znaků, tedy zachovat shodu v motivaci. Aby mohlo ke kalkování dojít, je třeba, aby pojmenování v původním jazyce mělo jasnou motivaci, aby přejímající jazyk měl k dispozici formální prostředky k vyjádření této motivace a aby příslušníci přejímacího jazyka dovedli motivaci v původním jazyce poznat. Jen tehdy, není-li motivace zřetelná,

přejímá se celé slovo. Mezi blízkými jazyky, které mají k dispozici shodné slovtvorné prostředky, dochází proto mnohem častěji ke kalkování než k přejímání slov.

O možnostech koordinace v jednotlivých oblastech slovanské jazykovědné terminologie pojednávají stati tři československých lingvistů. Štefan Peciar se zabývá terminologií fonetickou a morfológickou a poukazuje zejména na nebezpečí užívání nového termínu se starším významem (např. *foném* ve významu *hláska*, *neutralizace* ve významu *asimilace* apod.) i na významové rozdíly některých základních termínů (např. *fonetika*) pramenící z rozdílných národních tradic. Jaroslav Bauer si všímá významových diferencí základních syntaktických termínů u různých lingvistů (např. znejasnění termínu *syntagma* v pojetí Ščerbové a Vinogradovové) a doporučuje podrobné pojmoslovné a terminologické rozborby jednotlivých oblastí skladby. František Daneš sleduje vývoj Mathesiovy terminologie aktuálního větného členění a uvádí terminologické úpravy Jana Firbase (*funkční větná perspektiva*, *přechodové složky*, *aktuální linie věty*, *výpovědní dynamičnost*) jako příklad rozvíjení cizí koncepce bez zbytečných terminologických zvrátů.

Vladimír Skalička posuzuje výhody a nevýhody zásahů do vývoje terminologie. Výhodu živelného vznikání termínů vidí hlavně v tom, že praxe prokáže jejich životaschopnost, ovšem proti tomu stojí nevýhoda narůstání divergence v terminologii. Lingvistické termíny ve slovanských jazycích třídí podle shody pojmů i podle shody jejich jazykového vyjádření, dále pak podle jejich frekvence v popularizační a vědecké literatuře. Doporučuje zaměřit pozornost zejména k tzv. vědeckým „termínům – mincím“, tj. termínům sice frekventovaným, ale užívaným různými autory v různém významu (např. *věta*, *syntagma*, *vid* aj.) a dále hlavně k termínům nově vznikajícím, u nichž je třeba zkoumat možnost užití v jednotlivých slovanských jazycích. I Skalička vidí nejschůdnější cestu v prosazování termínů internacionálních.

Sovětský lingvista I. I. Revzin se zaměřil na problematiku užívání matematických termínů v lingvistice. Rozlišuje pochopitelné a zákonité pronikání matematických termínů do lingvistiky, které je spojeno s aplikováním matematických metod při kvantitativně lingvistickém zkoumání, od přejímání matematických termínů (jako např. *n-rozměrný prostor jazyka*), které vyvolává celý systém analogií a zamlžuje původní přesný význam matematického termínu. Revzin se staví zejména proti módnímu samoúčelnému užívání matematických termínů, které se v některých lingvistických pracích objevují často jen proto, aby se odlišily od daného kontextu. Nebezpečí vidí hlavně v tom případě, kdy matematický termín dostane v lingvistice jiný význam, než měl v matematice.

Někdy ovšem přecházejí lingvistické termíny do jiných oborů. Např. matematikové přejali od lingvistů termíny *abeceda*, *slovo* aj., ale užívají

jich v širším významu. V pracích o strojovém překladu je však nutno termínu *slovo* užívat jen v původním významu lingvistickém.

Na užívání matematického termínu *konfigurace* v pracích ruských lingvistů I. I. Revzin přesvědčivě ukazuje, že přejetí matematického termínu zdaleka nezaručuje přesnost vyjádření, naopak, že může vést k terminologickému zmatku. Podle Revzinova názoru není tedy třeba nahrazovat vžitě lingvistické termíny termíny matematickými, ale zpřesnit význam lingvistických termínů definicemi, využívajícími výsledků a metod současného matematického myšlení.

Poslední studie první části sborníku je věnována formě a obsahu slovníkového hesla ve slovníku lingvistické terminologie. Její autor A. B. Šapiro z Moskvy rozlišuje ve slovníkovém hesle prvky nutné (definovaný termín, jeho dublety, výklad významu a doklady) a prvky fakultativní (údaje o pramenu termínu a jeho historii, o jeho upotřebitelnosti, poznámky o jeho přednostech a nedostacích apod.). V tomto nejširším pojetí se ovšem slovník dostává až na hranici mezi slovníkem terminologickým a encyklopedickým (např. slovník Knoblochův).

Autor doporučuje dát do čela heslového odstavce termín nejfrekventovanější, o němž soudí, že je tedy i nejvhodnější. Chtěli bychom však namítnout, že pokud má slovník plnit nejen úkol informační, ale také normativní a koordinační, je třeba do čela dávat právě ty z dublet, které nejlépe vyhovují z hlediska pojmového systému a koordinace v jednotlivých jazycích. Toto je ovšem možno nejlépe posoudit u slovníku pojmově uspořádaného. Tam odpadnou i problémy, o nichž se A. B. Šapiro zmiňuje dále, tj. zda je vhodné přihnízlovat termíny druhové k nadřazeným pojům rodovým, jak zařazovat terminologická adjektiva apod. Autor se sice přimlouvá za abecední řazení termínů a odůvodňuje to složitostí klasifikace pojmů, ale právě heslář vypracovaný Československou terminologickou komisí lingvistickou ukazuje výhody pojmového uspořádání. Hlavní z nich je přehled o relativní úplnosti pojmů-termínů v systému a o proporcích terminologie jednotlivých lingvistických disciplín. Také výklady lze snáze vytvářet a koordinovat v pojmově uspořádaném slovníku než ve slovníku abecedním, zvláště když tento abecední slovník vychází v sešitech, jako je tomu v případě slovníku Knoblochova.

Ve druhé části sborníku jsou uvedeny dvě kolektivní stati polských lingvistů věnované problematice terminologie z oblasti syntaxe a sémantiky a opírající se o terminologický materiál z různých slovanských jazyků. Tyto stati jsou důležité i metodologicky, ukazují cestu, jak postupovat nejen při koordinaci formálních podob termínů, ale v prvé řadě také při koordinaci pojmových soustav ve slovanské lingvistice, a patřily by tedy podle našeho názoru spíše do prvního oddílu sborníku. O historii a současném stavu lingvistické terminologie ukrajinské informuje N. A. Moskalenko, o podílu I. Franka na rozvoji ukrajinské lingvistické

terminologie E. S. Reguševskij, o situaci v terminologii hornolužické a dolnolužické R. Jenč, o práci na české lingvistické terminologii za posledních 30 let podává obsáhlou zprávu A. Jedlička, o činnosti slovenské terminologické komise J. Ružička, o lingvistické terminologii slovinské R. Kolaric, o srbochorvatské D. Brozović, o bulharské L. Andrejčin, o makedonské T. Dimitrovski.

Sborník *Slavjanska lingvistična terminologija* je přínosem v mnoha směrech. Přinesl konfrontaci různých názorů na principiální terminologické otázky, jako je hodnocení motivovaných a značkových, internacionálních a domácích termínů, dále návrhy postupu práce při vytváření terminologických slovníků; zde se poněkud projevila diference mezi stanoviskem polské a československé národní terminologické komise, ale domníváme se, že postup, který naše komise volila, je snáze realizovatelný a že chystaný konfrontační slovník nejen poskytne dobrý materiál pro další fáze práce na koordinaci a unifikaci slovanské lingvistické terminologie, ale také podklad pro systémové dotváření terminologie v jazycích s menší lingvistickou tradicí.

Pro příští svazky terminologických sborníků, jejichž vydávání má Mezinárodní terminologická komise lingvistická v plánu, by bylo vhodné přesněji vymezit tematiku jednotlivých příspěvků, aby se některé partie nepřekrývaly. Nevadilo by ovšem, kdyby příspěvky byly zaměřeny polemicky.

Sborník přináší značný počet bibliografických údajů o terminologické literatuře v jednotlivých slovanských jazycích. Bylo by však vhodné v příštím sborníku přinést bibliografický soupis terminologických prací uspořádaný podle jednotlivých terminologických oblastí. To však vyžaduje stanovení jednotných třídících kritérií a také ovšem vyřešení zásadní otázky, zda je totiž nutno uvádět vedle prací s vlastní terminologickou tematikou i takové speciální práce, kde se autoři nějak vyrovnávají s terminologií předchůdců nebo současníků, nebo naopak takové terminologické příspěvky, které řeší jen úzkou problematiku jednotlivých termínů.

O těchto otázkách i o vydání druhého terminologického sborníku se jistě bude diskutovat na zasedání MTKL v květnu 1964.

Závěrem bychom chtěli připomenout, že bude přece jen nutno věnovat větší péči korekturám těchto lingvistických publikací, i když chápeme, že publikace obsahující příspěvky v jedenácti jazycích je pro tiskárnu úkol velmi nesnadný.

Antonín Tejnor

NÁZVOSLOVÍ STAVEBNÍCH STROJŮ

Ve všech strojírenských oborech naráží tvorba systematického názvosloví na velké obtíže a na množství problémů. Je to způsobeno tím, že se při tvoření strojírenských názvů můžeme opřít o různé znaky strojů a jejich částí a že počet těchto znaků je právě u těchto pojmů velmi značný. Mohou to být např. znaky týkající se funkce stroje, účelu, vybavení, způsobu jeho činnosti nebo některé jiné stránky. Největší nesnáz je v tom, že u každého stroje hraje hlavní úlohu jiná vlastnost a že často má několik různých znaků stejnou důležitost. Nejobtížnější je vyjádřit názvem několik takových znaků. Obvykle pak vznikají složité názvy, které jsou ve větách málo operativní. Například v názvu *pásové motorové otočné lopatové rypadlo ovládané lany* vyjadřuje každá složka nějaký znak: *rypadlo* hlavní funkci, *pásové* ústrojí vlastního pohybu, *motorové* druh pohonu, *otočné* funkční vlastnost, *lopatové* hlavní pracovní zařízení, *ovládané lany* způsob převodu nebo ovládnání. Takové těžkopádné názvy se mohou uplatnit v seznamech, cenících a objednávkách, ale v souvislejších odborných textech bývá většina uvedených znaků určena textovou souvislostí, takže vystačíme s názvy mnohem kratšími. To nás však nemůže zbavit obtížného úkolu najít přesné pojmenování pro každý stroj. Je proto velmi záslužné, jestliže se vytvoří kolektiv, který věnuje čas a námahu na systematické uspořádání některého úseku strojírenského názvosloví.

Poradní sbor pro mechanizaci a automatizaci stavebnictví rozhodl, aby byla vytvořena názvoslovná komise, která by projednala a posoudila názvosloví stavebních a silničních strojů. Tato komise se schází od února 1963 a jejími členy jsou zástupci stavebních podniků, výrobních podniků, výzkumných ústavů, odborných vysokých škol, Státního nakladatelství technické literatury, Ústavu pro jazyk český a Ústavu slovenského jazyka. Práce komise byla rozvržena do čtyř částí: 1. stroje pro zemní práce, 2. stroje nakládací a vykládací, 3. stroje a zařízení pro betonářské a maltařské práce, 4. silniční stroje. První část, *Stroje pro zemní práce*, už dospěla do své definitivní podoby. V listopadu 1963 předložil Vl. Křepelka, pracovník Výzkumného ústavu stavebních a keramických strojů n. p. Přerovské strojírnny v Brně, názvoslovné komisi konečné vypracování, které je uspořádáno věcně, systematicky; počítá se však s tím, že bude k normě připojen abecední rejstřík. *Stroje pro zemní práce* jsou rozděleny do osmi podskupin: 1. všeobecné pojmy, 2. rypadla, 3. rozrývače, 4. pluhy, 5. shrnovače (dozery), 6. skrejpry, 7. srovnavače (grejdry), 8. stroje pro dokončovací zemní práce. Norma se vyhýbá obtížím vznikajícím při tvoření složitých a dlouhých názvů tím, že rozděluje názvy podle jednotlivých hledisek a tato hlediska mezi sebou nekombinuje. Tak například ve skupině shrnovačů se objeví takovéto uspořádání:

SHRNOVAČE

shrnovač (dozer)

Podle druhu pojezdu:

pásový shrnovač

kolový shrnovač

Podle způsobu ovládní:

shrnovač s ovládním mechanickým

shrnovač s ovládním hydraulickým

shrnovač s ovládním elektrickým

shrnovač s ovládním sdruženým

Podle postavení radlice:

čelní shrnovač (buldozer)

boční shrnovač (angldozer)

univerzální shrnovač

Speciální shrnovače:

šípový shrnovač

nakládací shrnovač

Ke každému názvu je připojena stručná definice a v závorce za názvem jsou uváděny některé názvy z praxe, které jsou pokládány za méně vhodné. Například *automobilové rypadlo* (autorypadlo). Pokud existuje přijatelný český název vedle názvu cizího původu, uvádí se v závorce název cizí: *shrnovač (dozer)*, *čelní shrnovač (buldozer)*, *boční shrnovač (angldozer)*, *vodní tryskáč (hydromonitor)*. Nebude jistě snadné prosadit v praxi české názvy místo vžitých názvů cizích (*buldozer*), ale v zásadě jde o správnou tendenci: Názvy anglického původu bývaly v češtině vždy po čase nahrazovány názvy domácími, nebo alespoň vytvářely synonymní dvojici cizího a domácího názvu (*foťbal – kopaná*). U názvu *skrejpr* je velmi malá naděje, že by se nějaká česká náhrada mohla v praxi uplatnit, a proto je anglický název ponechán, pouze pravopis je přizpůsoben českému.

Některé názvy odvozené od sloves se v normě píše se zkrácenou základní samohláskou: *rypadlo*, *hlubidlo*, *nakladač*, *vykladač*, *podavač* ap. Přestože Pravidla českého pravopisu doporučují přizpůsobovat délku základní samohlásky v odvozených slovech příslušnému slovesu (*rýpat – rýpadlo*), byly v normě uvedeny tam, kde to odpovídá běžnému odbornému úzu (mluvenému i psanému) jen samohlásky krátké; tuto možnost totiž Pravidla připouštějí. Z odborného hlediska se podoba s dlouhou samohláskou působí jako označení obecnějšího významu (*rýpadlo* = jakýkoliv nástroj na rýpání), kdežto krátká samohláska zůstává v užším odborném názvu (*rypadlo* – určitý druh stroje).

Tyto pravopisné a jazykové zásady budou dodržovány i v dalších částech normy, kde jistě čeká členy komise neméně obtížných problémů než v části první.

Miroslav Roudný

K VLIVU ČEŠTINY NA BULHARSKÉ ODBORNÉ NÁZVOSLOVÍ

Historický ústav Bulharské akademie věd vydal v roce 1963 sborník *Čechoslovakija i Balgarija prez vekovete*, v němž je otištěn též příspěvek Svetomira Ivančeva *Češki elementi v balgarskata drvodelska terminologija* (str. 471–495). Autor v něm zpracoval na dvě stě názvů z tesařského a truhlářského oboru, které přešly z češtiny do bulharštiny působením českých odborníků v Bulharsku. V úvodu se stručně zmiňuje o historii tohoto působení a v hlavní části článku pak probírá jednotlivé názvy. Rozděluje je do dvou hlavních skupin. V první skupině jsou řemeslnické názvy německého původu přejaté prostřednictvím češtiny a ve druhé názvy původu českého. Do první skupiny zařazuje např. takové názvy jako *lajсна, vinkla, pucovník, presovat* atp. V druhé skupině jsou uvedeny názvy jako např. *dlabat, kolovrátek, čep, stěhovník, dlabač, probiječka* atd. Obě skupiny se pak dělí dále na podskupiny podle slootovorných přípon. Tak např. skupina názvů německého původu má tyto podskupiny:

1. názvy se zakončením *-na* (*sajtna, piksna, holajzna, cafna, šprosna, štemajzna* atp.)
2. názvy se zakončením *-la*, v češ. *-le* (*rušple, vinkle, kajle* atd.)
3. názvy se zakončením *-ka* (*konzolka, olivka* atp.)
4. názvy se zakončením *-ovník* (*římsovník, falcovník* atp.)
5. názvy se zakončením *-ník* (*grátník, frézník* atp.)
6. názvy se zakončením *-ík* (*šlichtík*)
7. slovesa se zakončením *-ovat* (*kélovat, nýtovat, polírovat, presovat, falcovat, temovat* atp.)

Skupina původních českých názvů přejatých do bulharštiny se dělí takto:

1. různá slova bez ohledu na zakončení (*dlab, list, luž, pero, céva, čelo* atd.)
2. názvy se zakončením *-ovník* (*dyhovník, perovník* atp.)
3. názvy se zakončením na *-ník* (*dvojník, kršník, lžičník* atp.)
4. názvy se zakončením na *-ík* (*hladík*)
5. názvy se zakončením na *-áč* (*dlabač, hlaváč, kopáč*)
6. názvy se zakončením na *-ačka* (*dlabačka, probíračka* atp.)
7. slovesa se zakončením na *-at(i)* (*dlabat, klínovat, zubovat* atp.)

Jde o velmi zajímavé a přehledné zpracování vyčteného tématu, ale jednotlivým terminům chybí stylistické ohodnocení. Od přejímání uvedených slov do bulharštiny uplynulo tři čtvrti století a za tu dobu se jistě ve způsobu jejich užívání mnoho změnilo. V češtině přešla větší část z nich do oblasti staršího slangu (*štemajzna, ponkajzna, piksna* atd.) a nepochybně i v bulharštině prošla tato slova po stylistické stránce svým vývojem. Autor připomíná, že většina probíraných názvů byla přejata z mluvené češtiny a že velká část z nich dosud žije v bulharské

odborné literatúre. Proto by bylo zajímavé zaznamenat u každého termínu jeho stylistický vývoj a uvést, který z nich už přestal být v bulharštině spisovným termínem, popř. zda jím vůbec někdy byl. Důležitým přínosem by též bylo vyznačit někdejší a dnešní stylistickou povahu i českých přejímaných slov.

Ivančevova stať je závažným dokladem o vlivu češtiny na jihoslovanské jazyky (viz B. H a v r á n e k; *Studie o spisovném jazyce*, Praha 1963, 322). Dokazuje, že i bulharština, která byla od českého působení geograficky i politicky víc oddělena než ostatní jihoslovanské jazyky (Slovinci a Charvátí žili s Čechy po jistou dobu společně v Rakousko-Uhersku), byla s češtinou v živém styku.

Miroslav Roudný

JERZY KREINER, *SŁOWNIK ETYMOLOGICZNY ŁACIŃSKICH NAZW I TERMINÓV UŻYWANYCH W BIOLOGII ORAZ MEDYCYNIE*, wydanie II uzupełnione, Wrocław—Warszawa—Kraków, Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1963, s. 240, zł. 80.

Nezvyklý typ slovníka autor odôvodňuje tým, že latinčina vlastne už ani neplní hlavné funkcie jazyka, prestáva byť jazykom v plnom zmysle slova, lebo sa z nej používa obyčajne len súbor substantív a adjektív s minimálnym využitím ostatných slovných druhov. Pretože však vzhľadom na grécko-rímsku tradíciu v počiatkoch európskej kultúry odolala latinčina v terminológii stáročnej konkurencii národných jazykov, je i dnes najmä pri medzinárodnej vedeckej spolupráci jej používanie prakticky nevyhnutné.

Kreinerov slovník má predovšetkým praktické poslanie. Autor ho určil študentom s dnešnými, t. j. nevelkými znalosťami klasických jazykov. Má im priblížiť prírodovednú a lekársku latinčinu, objasniť terminológiu a stavbu termínov. Takýmto spôsobom sa má odstrániť mechanické učenie latinských termínov, ktorým ináč študent málokedy rozumie, a preto ich zas chytro zabúda.

V slovníku nie sú uvedené celé latinské termíny, ale jednotlivé slovné základy a slovtvorné morfémy, ktoré sa prekladajú do poľštiny a vyznačuje sa ich pôvod. Pritom najmä pri botanických termínoch vidieť, že mnohé nepochádzajú z klasických jazykov staroveku, z gréčtiny a latinčiny, ale korenia v najrôznejších jazykoch Starého i Nového sveta. K heslu sa priradujú tiež najbežnejšie výrazy, v ktorých sa vyskytuje daný slovný základ alebo slovtvorná morféma. Pri kompozitách sú jednotlivé časti oddelené spojovníkom, aby bolo názorne vidieť ich štruktúru.

Tak napríklad keď používateľ hľadá etymológiu latinského názvu slnečnice *Helianthus*, pri hesle *heli-* nájde odkaz na *hel-*, ktorého prvý význam súvisí s gréckym *helios* = *slnko*. Pri hesle sa uvádzajú spojenia *elio-*

cidaris, hel-arctes, heli-anthemum, heli-chrysum, heli-opsis, helio-ctamenus, helio-phobia, helio-zoa, ant-helia, ichth-helis. Štruktúra týchto výrazov navádza používateľa (ktorý medzi nimi hľadaný termín nenašiel), aby si podobne rozdelil výraz na *heli-anthus* a hľadal význam druhého komponentu. Pri hesle *anthus* je odkaz na *anth-*, ktoré súvisí v prvom význame s gréckym *anthos* = *kvet*. Teda *helianthus* = *slniečny kvet*.

Návod na používanie slovníka je v úvode, práca s ním naoko zložitá je vlastne jednoduchá.

Spomenuli sme, že jednotlivé heslá sa prekladajú do poľštiny. Takto možno porovnať doslovný preklad latinského termínu s termínom poľským alebo s paralelným termínom v ktoromkoľvek národnom jazyku. Slovník používateľovi supljuje do istej miery aj latinsko-poľský slovník prírodovednej a lekárskej terminológie.

Uvedený etymologický slovník môžu u nás s úspechom používať predovšetkým lingvisti, a to najmä terminológovia, ale aj dialektológovia zaoberajúci sa ľudovým názvoslovím.

Mária Majtánová

K TVOŘENÍ TERMINOLOGIE V TANEČNÍ FOLKLORISTICE

Ve dnech 25. a 26. listopadu 1963 konala se ve Slezském ústavu v Opavě pracovní porada tanečněfolkloristické skupiny Národopisné společnosti československé při ČSAV. Sešli se zde ke spolupráci čeští a slovenští odborníci, pracovníci ústavů ČSAV a SAV i pražské AMU a Ústředního domu lidové tvořivosti.

Porada měla za úkol pokračovat ve tvoření nomenklatury naší taneční folkloristiky. S konečnou platností tu byly stanoveny především základní termíny z typologie tohoto oboru; z hlediska formální charakteristiky tanců byla tak stanovena hierarchie pojmů *rod, druh, jednotka, variant*.

Započalo se i s tvořením jednotné terminologie pro detailní analýzu lidových tanců. Hlavní problémy zde vyplynuly z důsledného dodržování jednotného přístupu ke členění pouze z hlediska formy potlačováním ostatních možných aspektů (historického, funkcionálního, hudebního apod.) a ze snahy o jistou analogii s nomenklaturou zahraniční (především maďarskou a německou); bylo přihlédnuto i k významu a užití uvedených termínů v jiných vědních oborech, především v příbuzné folkloristice hudební a slovesné, ale i v oborech vzdálenějších, kde je některý z těchto pojmů déle vžitý (např. v logice, biologii apod.). Konečně při tvoření názvosloví hrál jistou úlohu i dosavadní vžitý úzus odborníků, kteří v praxi již delší dobu užívali některé z navrhovaných termínů v různém rozsahu ještě dříve, než došlo k této záslužné a potřebné jednotící práci na soustavném názvosloví, vyplývající z celkové snahy o skutečně vědeckou úroveň naší taneční folkloristiky.

Další porada tanečněfolkloristické skupiny Národopisné společnosti bude v této práci pokračovat a výsledky budou mezinárodně koordinovány na příští výroční konferenci International Folk Music Council, která se bude konat v Maďarsku v létě 1964.

Jaroslava Krasnická

K VINOHRADNÍCKEJ TERMINOLÓGIU

V článku *Velká Morava, dnešní doba a vinohradníci* v časopise *Vinohradník* (1963, č. 10) poukazuje Miroslav Vávra aj na niektoré vzťahy medzi českou a slovenskou vinohradníckou terminológiou. Pretože Česi a Slováci boli na území bývalej Veľkej Moravy v stálom pracovnom vzťahu, vytvárala sa aj spoločná terminológia – konkrétne vinohradnícka a ovocinárska. Rozdielne názvy vznikali najmä pod vplyvom nemeckých odborníkov.

Ako príklad uvádza autor české názvy *réva vinná* a *podložka*. V názve *réva vinná* vidí skomoleninu z nemčiny (*Weinrebe*), kým v slovenčine je už vžitý názov *viníč*, doložený už v Jungmannovom Slovníku česko-nemeckom z r. 1835.

Takisto názov *podložka* (v ovocinárstve neskôr je *podnož*) je doslovný preklad nemeckého výrazu *Unterlage*, v ktorom nie je jasný zmysel slova, lebo *podnožka* býva pod pňom. V slovenčine je zaužívaný názov *podpník*. Pretože slovo *peň* je dnes známe a používajú ho aj moravskí vinohradníci, bolo by azda dobre považovať o prijatí termínu *podpník* aj pre českú vinohradnícku terminológiu.

V slovenčine sa už zaviedli pojmy a názvy *vinohradníctvo* pre pestovateľskú činnosť a *vinárstvo* pre pivničné hospodárstvo, kým v češtine je dosiaľ len *vinářství*. Slovenské názvy majú oporu aj v iných slovanských jazykoch, napr. v srbochorvátčine (*vinogradarstvo* i *vinarstvo*), ruštine (*vinogradarstvo* i *vinodelije*) a bulharčine (*lozarstvo* i *vinarstvo*). Aj v češtine by bolo vhodné zaviesť tento rozdiel.

Gertrúda Tanušková

